

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра теорії і методики фізичного виховання

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми: **«ОРГАНІЗАЦІНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СПОРТІ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи FKS1-M22
спеціальності 017 Фізична культура і спорт

Набивач Ярослав Васильович

Керівник: **Клюс Олена Анатоліївна**,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
ст. викладач

Рецензенти: **Юрчишин Юрій Володимирович**,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент,

Марчук Володимир Миколайович,
старший викладач

Кам'янець-Подільський – 2023 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА В СИСТЕМІ БАГАТОРІЧНОГО СПОРТИВНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ	8
1.1. Соціальна практика спорту в умовах інформаційного суспільства.....	8
1.2. Нормативно-правове забезпечення інформатизації фізичної культури і спорту України	13
1.3. Гуманістична сутність системи підготовки спортсменів	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
2.1. Методи дослідження	27
2.2. Організація дослідження.....	31
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В СПОРТІ.....	33
3.1. Концепція теоретичної підготовки у спорті	33
3.2. Модель системи знань спортсменів	48
3.3. Характеристика чинників ефективності теоретичної підготовки в спорті.....	56
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ДЮСШ – дитячо-юнацька спортивна школа
- ЗіП – етапи збереження вищої спортивної майстерності та поступове зниження досягнень
- ЗМС – заслужений майстер спорту
- ЗТУ – заслужений тренер України
- КДЮСШ – комплексна дитячо-юнацька спортивна школа
- КМС – кандидат у майстри спорту
- МОК – Міжнародний олімпійський комітет
- МРІМ – етап максимальної реалізації індивідуальних можливостей
- МС – майстер спорту
- МСМК – майстер спорту міжнародного класу
- НОК – Національний олімпійський комітет
- ПБП – етап попередньої базової підготовки
- ПдВД – етап підготовки до вищих досягнень
- ПП – етап початкової підготовки
- СБП – етап спеціалізованої базової підготовки
- СДЮШОР – спеціалізована дитячо-юнацька спортивна школа олімпійського резерву
- ШВСМ – школа вищої спортивної майстерності

ВСТУП

Актуальність теми. Система підготовки спортсменів упродовж XX– XXI століть набула суттєвих змін теоретико-методичного та організаційного характеру, що викликало зростання результатів змагальної діяльності в різних видах спорту [19; 28].

Фундаментальні дослідження з галузі спорту свідчать про відносно самостійні та водночас тісно взаємопов'язані сторони процесу підготовки спортсменів [9; 31]. Еволюція системи підготовки спортсменів у різних групах видів спорту зумовила появу значної кількості наукових досліджень з фізичної [37], технічної [19], тактичної [40], інтегральної [18], психологічної [11,] підготовки, та їх поєднанню в системі багаторічного удосконалення спортсменів у різних видах спорту [5; 13].

Відповідно до закономірностей навчально-тренувального процесу, в спорті актуальною є послідовність, за якою, передусім, формуються знання й уявлення, що реалізуються завдяки теоретичній підготовці, та надалі на їх основі – уміння та навички [2].

Теоретичні знання, отримані на різних етапах багаторічної підготовки, належать до системи цінностей спортсменів, формують передумови успішного становлення і підтримання рівня спортивної майстерності та гармонійного розвитку особистості [33].

Спроби науковців обґрунтувати теоретичну підготовку в спорті не дали змоги утворити цілісну систему, орієнтовану на формування спеціальних знань спортсменів [12; 44].

Актуальність теми зумовлюють такі проблеми:

- потреба реалізації основоположних нормативно-правових документів із галузі фізичної культури та спорту, які визначають важливість обраного напрямку дослідження [23];

- дискретність вивчення положень теоретичної підготовки фахівцями з фізичного виховання та фахівцями зі спорту, відсутністю представлення концепції теоретичної підготовки в спорті [27];

- потреба стимулювання, економізації пізнавальної та розумової діяльності, підвищення інтелектуального рівня спортсменів на різних етапах багаторічної підготовки [1];

- відсутність урахування в теоретичній підготовці специфіки виду спорту, кваліфікації, віку, етапу багаторічної підготовки та індивідуальних особливостей спортсменів [12];

- утворенням у контексті світових процесів нових змістових блоків інформації в системі знань спортсменів [15; 24].

Таким чином, виокремлено актуальну науково-прикладну проблему створення концептуальних основ теоретичної підготовки в спорті, що зумовлена наявністю протиріччя між обов'язковістю теоретичної підготовки як відносно самостійної сторони підготовки в системі багаторічного удосконалення спортсменів та відсутністю її належного науково-методологічного обґрунтування.

Об'єкт дослідження – система підготовки спортсменів.

Предмет дослідження – теоретична підготовка в спорті.

Мета дослідження – обґрунтування організаційно-методологічних основ теоретичної підготовки в спорті в сучасних умовах функціонування суспільства.

Завдання дослідження:

1. Виявити проблемне поле теоретичної підготовки у спорті та її нормативно-правове підґрунтя.

2. Установити структурно-функціональні особливості теоретичної підготовки в системі багаторічного удосконалення спортсменів у різних групах видів спорту.

3. З'ясувати ставлення суб'єктів персоніфікованої частини системи підготовки спортсменів до проблем теоретичної підготовки в спорті.

4. Обґрунтувати концепцію теоретичної підготовки в спорті.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз і узагальнення даних наукової та методичної літератури й інформаційної мережі Інтернет для виявлення проблемного поля теоретичної підготовки в спорті та стану його науково-методологічного забезпечення;

- соціологічні методи: опитування для встановлення значущості компонентів структури та змісту, організаційних особливостей теоретичної підготовки в спорті; аналіз документальних матеріалів для визначення структури, змісту та особливостей реалізації теоретичної підготовки в різних групах видів спорту; експертне оцінювання для визначення значущих компонентів теоретичної підготовки для спортсменів;

- педагогічне спостереження за допомогою тестування для встановлення критеріїв та рівня теоретичної підготовленості спортсменів на різних етапах дослідження;

- педагогічний експеримент для перевірки ефективності реалізаційних положень теоретичної підготовки у спорті;

- методи математичної статистики для аналізування емпіричних даних на різних етапах виконання дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні теоретичної підготовки та розробленні організаційно-методичних положень диференційованих програм теоретичної підготовки спортсменів, експериментальній перевірці реалізаційних положень концепції теоретичної підготовки в спорті, обґрунтуванні структури та змісту, організаційних і методичних особливостей теоретичної підготовки спортсменів. Матеріали дослідження можуть використовуватись у практиці роботи тренерів та на лекційних заняттях здобувачів вищої освіти, які навчаються на спеціальності 017 Фізична культура і спорт.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на звітній науковій конференції студентів, магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський 04-05 квітня 2023 року).

Публікації. Результати дослідження за темою кваліфікаційної (дипломної) роботи магістра висвітлені в одній науковій статті.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Роботу викладено на 86 сторінках, з яких 79 основного тексту. Робота містить 11 рисунків. Дипломна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, та списку 58 використаних літературних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА В СИСТЕМІ БАГАТОРІЧНОГО СПОРТИВНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

1.1 Соціальна практика спорту в умовах інформаційного суспільства

Основоположні принципи олімпізму, які описані в Олімпійській хартії, структурно детермінують діяльність суб'єктів у межах олімпійського руху. Інтерпретація основних цілей хартії дає змогу стверджувати, що визначальні аспекти реалізації олімпійських ідей в сучасному суспільстві передбачають виховання та формування культури особистості за допомогою спорту, розвиток релевантних відносин людей в суспільстві, сприяння міжнародному взаєморозумінню та співпраці [16; 20].

Сьогодні, окрім утилітарного розуміння фізичної культури, варто поглиблено розглядати її гуманітарну сутність. Підтвердженням цього є чітка тенденція до використання аксіологічного, культурологічного і діяльнісного підходів у розгляді феномену фізичної культури [28; 33].

Спорт відіграє важливу роль у формуванні інтелектуального та мирного суспільства [31]. Загальновідомим є значний потенціал спорту, його глобальність, універсальність, характерний вплив на суспільство загалом та молоді зокрема [7; 12]. Значна кількість вітчизняних та закордонних науковців зазначають, що освіта є передумовою для особистісного розвитку людини [24]. Засновник олімпізму, П'єр де Кубертен, був переконаний, що причиною реформування освіти мають бути пришвидшені темпи змін у світі [48].

Зважаючи на ціннісний потенціал фізичної культури та спорту сучасного соціуму, потрібно враховувати загальногромадське та особистісне значення [17].

На думку М. В. Дутчака [42], одна з наймасштабніших форм існування спорту в суспільстві, а саме спорт для всіх, дозволяє широко використовувати можливості для вирішення таких проблем, як поліпшення якості життя людей,

забезпечення гармонійного розвитку особистості, зміцнення індивідуального та громадського здоров'я тощо.

Загальновідомим є взаємозв'язок різних форм існування спорту в суспільстві [31]. Науковці наголошують на тому, що спорт для всіх (масовий спорт) може бути основою для подальшого зростання рівня спортивної майстерності, елементом професійного самовизначення особистості. При цьому основні принципи спортивної підготовки, що розглядаються на усіх етапах та, ймовірно, у різних формах спорту, повинні мати уніфіковане відображення та змодельований вплив на учасників навчально-тренувального процесу [22].

У своїх дослідженнях О. А. Томенко наголошує на зміщенні акцентів із суто фізичного на освітній, виховний та оздоровчий аспекти діяльності у фізичній культурі та порушує питання про неспеціальну (загальну, непрофесійну) фізкультурну освіту [18].

За твердженням Ю. О. Павленка, в умовах ринкових відносин плани підготовки спортсменів у спорті вищих досягнень мають набувати стратегічно-рекомендаційного характеру з можливістю оперативного використання альтернативних шляхів вирішення поставлених завдань, залежно від досягнень науково-технічного прогресу, особистої зацікавленості науковців у високій продуктивності та якості їхньої роботи, ресурсних можливостей країни [35]. Незалежно від виду соціальної практики спорту творчою розробкою в галузі фізичної культури та спорту найчастіше є методика або системи засобів і методів розвитку фізичних якостей, формування навичок техніки, підвищення змагальної ефективності тощо [8; 9; 17].

Сучасні уявлення про фізкультурну діяльність ґрунтуються на тому, що в ній проявляється єдність людини як біологічного, соціального та культурного [34]. Вона дозволяє досягти самостійності, соціальної і психічної незалежності, відпочивати, розвивати фізичні здібності, досягати високих результатів не тільки здоровим, але й людям з обмеженими можливостями [35].

Неузгодженість теоретично обґрунтованих ідей модернізації фізичної культури з позиції особистісно-орієнтованого підходу та існуючого механізму

реалізації цих ідей в практичній діяльності потребує застосування нових ефективних інструментів, що використовують сучасні досягнення педагогіки, психології, філософії, науки управління [17].

Вираженим є протиріччя між потребою суспільства в ефективних виховних засобах для підлітків і юнаків й недооціненням виховних і розвивальних можливостей спорту. При цьому відсутні можливості «переносу» досвіду, накопиченого в педагогіці, в теорію спорту у зв'язку з її яскраво вираженою специфікою діяльності [28].

У науковій та методичній літературі отримуємо підтвердження існування самостійної категорії спортивної культури [1; 4; 32]. Під нею розуміється частина загальної культури, що об'єднує категорії, закономірності, а також настанови, створені для інтенсивного використання фізичних вправ у рамках змагальної діяльності, які стосуються, як правило, мети досягнення фізичного і духовного вдосконалення людини [12; 27].

У різних сферах діяльності людини потрібно подавати теорію таким способом, щоб знання стали змістом власне теоретичного мислення. Тому постає потреба подавати такий матеріал, засвоєння якого забезпечить формування в учасників суспільних практик спорту змістових абстракцій, узагальнень і понять [7].

Ґрунтовне засвоєння теоретичних знань передбачає створення своєрідного наукового фундаменту, логічним продовженням якого є формування здібностей до аналітичного ставлення, до об'єктів та явищ дійсності [33].

Знання загалом та зокрема в спорті як соціальній практиці, не варто розглядати тільки як продовження, поглиблення і розширення повсякденного досвіду людей. Воно потребує вироблення особливих засобів абстрагування, аналізування і узагальнення, що дає змогу фіксувати внутрішні зв'язки речей, їх сутності, особливих шляхів моделювання об'єктів пізнання [3; 14].

На думку науковців, знання становлять собою конкретні взаємопов'язані факти, узагальнення, результати пізнання, сукупність накопичених суспільством відомостей [5; 10]. Теоретичні знання, на відміну від практичних, призначені для

пізнання суті явищ на абстрактному рівні. Вони також слугують основою для пізнання практичного. При переході від теоретичних знань до практичних утворюються вміння—знання, які проявляються в практичних діях (знання в дії) [18].

Розгляд змісту поняття «інформація» має як наукове, так і конкретне прагматичне значення та стає все більш актуальним з огляду на посилення ролі інформації у всіх сферах діяльності та стійкого й безпечного розвитку людини, суспільства та держави [11; 21; 45]. Інформаційний аспект особистісного зростання спортсменів становить собою здатність до накопичення нових знань і умінь [49]. Аналізування наукових даних дозволяє стверджувати, що під інформацією в спорті окремі науковці розуміють дані, які учасники отримують до і під час змагань. Ці дані спрямовані на формування оперативної тактичної побудови змагальної діяльності, знань про стан виду спорту загалом та конкретного спортсмена зокрема.

Отже, соціокультурний статус спортсмена визначається, з одного боку, глибинним сприйняттям себе як демократично орієнтованої людини, а з другого — намаганням корегувати своє життя за принципом «чесного суперництва» [42]. Це підтверджується переміщенням інтересів у спортивній науці від вивчення медико-біологічних та спортивно-методичних проблем до соціально-економічних, психологічних і загальнопедагогічних аспектів підготовки спортивного резерву [43]. Все це притаманне й сучасному етапу існування суспільства, власне інформаційного суспільства, яке активно трансформується з кінця ХХ століття. Інформаційне суспільство як соціологічна концепція визначає головним чинником розвитку суспільства виробництво і використання науково-технічної та іншої інформації [6; 23; 25].

Фізична культура та спорт були і є макромоделлю суспільних відносин, характер яких визначається отриманою зовні інформацією [18]. Суспільство та, відповідно, спорт як сфера діяльності людини зазнали еволюції внаслідок інформаційних революцій: перша — мовна (утворення вербальної сигнальної системи); друга — писемна (винайдення писемності); третя — книгодрукарська

(винахід книгодрукування); четверта – телекомунікаційна (винахід електрики, завдяки якій створено телеграф, телефон, радіо); п'ята – кібернетична (винахід обчислювальної техніки, поява персонального комп'ютера та створення мереж телекомунікації) [1].

Сьогодні проходить шоста інформаційна революція – синергетична, або глобально-конвергентна – пов'язана з формуванням та розвитком трансграничних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж, прикладом якої є Інтернет (1989 р). Суть цієї революції полягає в інтеграції єдиного інформаційного простору для усіх програмно-технічних засобів, засобів зв'язку й телекомунікації, інформаційних запасів або запасів знань, як єдиної інформаційної телекомунікаційної інфраструктури. Результатом синергетичної революції є абсолютне зростання швидкості й обсяги оброблення інформації, поява нових унікальних можливостей виробництва, передача й поширення інформації, пошук та отримання інформації, нові види традиційної діяльності в мережі [25].

Інформація класифікується за такими критеріями: середовище циркуляції, функціональне призначення, форми існування, мета, складність, носії, способи вимірювання тощо [3]. Інформація може «циркулювати» в різних середовищах: фізичному – акустичному, електромагнітному, оптичному, радіаційному, хімічному тощо; біологічному – в організмах, геномах, нервових системах, мозку тощо; соціальному – документальному, комп'ютерному, засобах масової інформації, ментальному, безсвідомому колективному тощо [42].

Водночас подальший процес поширення нових знань, передового практичного досвіду, досягнень науково-технічного прогресу науковці пов'язують з міжнародною інтеграцією та електронними інформаційними технологіями [24]. Наголосимо, що низкою наукових досліджень виявлено протиріччя між сучасним рівнем розвитку інформаційно-технологічних засобів і відсутністю їх використання в інформаційному забезпеченні учасників змагальної та тренувальної діяльності в спортивній боротьбі [38], футболі [30], дзюдо [28], фехтуванні [5] тощо.

Правильно організоване і своєчасне інформаційне забезпечення спортсменів і тренерів дає змогу більш повної реалізації можливостей спортсменів для досягнення високого спортивного результату [19].

Спеціальні дослідження, проведені Л. Б. Лукіною [29], вказують, що викладанню теоретичного та практико-методичного розділів інформації, їх активному та цілеспрямованому освоєнню на сьогодні ще не приділяється належної уваги у фізкультурно-спортивній діяльності. Однією з головних причин цього є недостатнє навчально-методичне забезпечення передачі та засвоєння змісту системи спеціальних знань.

В умовах інформаційного суспільства особливого значення набувають системи, процеси, способи взаємодії та спілкування людей, що дає змогу створювати, передавати й отримувати різноманітну інформацію [6]. Одним із перспективних засобів удосконалення підготовленості спортсменів науковці також вважають комп'ютерні технології з різними формами візуалізації та інформаційно-комунікаційні технології, які передбачають накопичення, оброблення, подання й використання інформації за допомогою електронних засобів [16].

На думку Ю. О. Павленка, окремими труднощами, які пов'язані з організаційними, матеріально-технічними, науковими та методичними аспектами, є розроблення й впровадження сучасних інформаційних технологій в олімпійську підготовку українських спортсменів [36].

Сучасний спортсмен об'єктивно змушений бути більш мобільним, інформованим, критично і творчо мислячим та більш вмотивованим до самонавчання і саморозвитку [23].

1.2 Нормативно-правове забезпечення інформатизації фізичної культури та спорту України

Державна політика та стратегія розвитку українського суспільства відображена в нормативно-правових документах, а саме: законах, указах Президента, постановах Верховної Ради України і Кабінету Міністрів тощо [11].

Важливою складовою та особливістю сьогодення є важливість ефективного переходу України й інших країн світу до нового рівня функціонування інформаційного суспільства [11]. Це потребує обґрунтованої реалізації широкого спектра заходів, які пов'язані із впровадженням інформаційних та комунікаційних технологій в різні сфери суспільного життя [48].

Останні десятиліття XX та перше XXI століття відзначилися бурхливим розвитком технологій, що вплинуло на інтенсивний розвиток різних галузей, та впровадженням в усі сфери життя суспільства засобів інформатики.

Інформатизація охопила і соціальну сферу, а саме: освіту, науку, культуру, медицину. На сьогодні процес інформатизації стає інтенсивнішим. Загалом її сучасний рівень дозволяє стверджувати, що умови існування соціуму потребують переоцінення стратегії розвитку суспільства на основі високоефективних технологій [44]. Це передбачає впровадження інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери життєдіяльності держави [19].

Загальновідомим є те, що освіта, фізичне виховання та спорт є основою забезпечення здоров'я громадян [30]. Згідно з законом України «Про фізичну культуру і спорт» [23], державна політика в цій сфері ґрунтується на засадах визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави; важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя; забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей; гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту тощо. Актуальним залишається питання визначення нормативно-правового статусу інформатизації та її місця в галузі фізичної культури і спорту як складової теоретичної підготовки.

Одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне

суспільство [20]. Системоутворювальними чинниками освітньої інформаційної культури є ступінь насиченості й сформованості потреби в освітній інформації; тип відносин до освітньої інформації і її функцій; рівень використання літератури, періодики, Інтернету; поінформованість в галузі сучасних інформаційних технологій; володіння комп'ютером, мережею Інтернет тощо [11].

У Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [199] термін «інформатизація» трактують як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, створених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Зазначається [5; 35], що інформатизацію слід також ототожнювати з комплексом дій, спрямованих на оволодіння інформацією з використанням комп'ютерної та комунікативної техніки, що властиве більшості видам суспільної діяльності як процес залучення нових джерел інформації, застосування нових засобів управління нею, зміна методики навчання і контролю знань на базі всебічного використання засобів, які пов'язані з комп'ютерною, комунікаційною та мультимедійною технікою.

Отож інформатизація діяльності в спорті може реалізовуватися завдяки трактуванню низки керівних положень: формування національної інфраструктури інформатизації, інформатизація процесів соціально- економічного розвитку, інформатизація науки, освіти і культури. Важливими завданнями, що декларуються у нормативно-правових актах є поєднання освіти і науки, розвиток дистанційної освіти, запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання; створення ринку освітніх послуг та науково-методичного забезпечення навчального процесу.

В Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» [27] зазначено, що стан справ у галузі освіти не повною мірою задовольняє

потреби особистості, суспільства і держави. Зазначено, що темпи глобалізації, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства формують потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх проблем в нових умовах. Це дозволяє стверджувати, що ці актуальні проблеми освіти загалом притаманні й окремим її складовим, у тому числі фізичному вихованню і спорту.

Фізичне виховання та спорт забезпечує можливість набуття кожною людиною потрібних науково-обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи запобігання хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. У системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

Водночас вказано на важливості орієнтування на сучасні міжнародні стандарти у сфері фізичної культури і спорту, поєднання вітчизняних традицій і досягнень зі світовим досвідом у цій сфері [23]. У світовому співтоваристві на сьогодні широкого поширення набули інформаційні засоби, що передбачає їх широке застосування в підготовці спортсменів України.

Серед визначених завдань, що були взяті за основу державної програми

«Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» [48], можна виокремити ті, які значним чином стосуються галузі фізичної культури та спорту, наприклад, впровадження інформаційних та комунікаційних технологій в навчально-тренувальний процес і проведення наукових досліджень, забезпечення доступу до національних і світових інформаційних ресурсів тощо.

Важливим місцем у завданнях цієї програми є розвиток технологій дистанційного навчання і використання їх для запровадження в Україні системи навчання протягом усього життя [18]. Це пов'язано з функціонуванням в Україні безперервної освіти та популяризацією інституцій «Університету третього віку», які наявні у навчальних програмах ЗВО України фізкультурного профілю, зокрема Львівському державному університеті фізичної культури (ЛДУФК) [20]. Важливим залишається удосконалення інформаційного забезпечення

фізкультурної освіти на усіх рівнях, за допомогою основних напрямів: удосконалення форм подання інформації для забезпечення інформаційних запитів спортивної галузі, створення електронних засобів інформації із застосуванням сучасних інформаційних технологій [44].

Основні напрями переходу українського суспільства на новий рівень функціонування відкривають широкі можливості для розроблення та наукового обґрунтування інформаційно-комунікативних технологій і для системи фізичного виховання та спорту [27]. Вагомість інформатизації фізичного виховання та спорту полягає в актуальності її засобів, у вирішенні окремих положень статті 7 «Показники стану розвитку фізичної культури і спорту» Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [203], зокрема залучення громадян до занять масовим спортом; залучення дітей та молоді, у тому числі з інвалідністю, до занять в дитячо-юнацьких спортивних школах тощо. Адже більшість спортсменів не володіють достатньою інформацією про осередки з видів спорту, можливості своєї участі в навчально-тренувальному та спортивно-оздоровчому процесі, знаннями щодо досягнень спортсменів України на міжнародних спортивних змаганнях, передусім, Олімпійських, Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, Спеціальних Олімпіадах, Всесвітніх іграх з неолімпійських видів спорту тощо.

У нормативно-правових документах України [1] вказується, що потрібно постійного оновлювати зміст освіти (за різними специфічними напрямками її реалізації) та організації навчально-тренувального процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Поряд із задекларованими заходами щодо зміцнення навчально-матеріальної бази, здійснення комп'ютеризації навчальних закладів, впровадження інформаційних технологій та забезпечення ефективної підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників невирішеною залишається реалізаційна складова. Особливо важливою вона є в системі теоретичної підготовки на різних рівнях та в умовах існування протиріч щодо існуючого змісту і форм, методів та засобів [42].

Узагальнення попередніх досліджень дало змогу констатувати наявність пріоритетних напрямів державної політики інформатизації освіти, зокрема фізичного виховання та спорту. Серед них слід визначити вдосконалення інструментальних засобів та організацію інфраструктури інформатизації освіти як складової частини інформатизації суспільства загалом, яка б виконувала роль структури, що забезпечить створення нових, тиражування та впровадження наявних технологій в систему безперервної освіти [17].

При цьому перспективи, що розкриваються для галузі спорту можна вбачати в розробленні комп'ютерних підручників та методичних матеріалів, комп'ютерних навчальних систем, мультимедійних продуктів тощо, які б відображали сутність інформаційної складової специфіки змагальної діяльності.

Важливою складовою нормативно-правового регулювання інформатизації галузі фізичної культури та спорту є окремі положення Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [22]. Так, концептуальною основою для розроблення завдань, які стосуються розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено такі положення: забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, створення загальнодержавних інформаційних систем, забезпечення вільного доступу населення до телекомунікаційних послуг, інформаційних ресурсів, створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів.

Перспективи інформатизації галузі спорту слід вбачати і в тому, що законодавчі акти [22] декларують забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та інформаційних ресурсів за допомогою створення в усіх населених пунктах України можливостей для доступу до мережі Інтернет.

Таким чином, важлива інформаційно-освітня складова системи підготовки спортсменів дає можливість ефективного доступу до суб'єкта її сприйняття. Це надалі буде передумовою залучення значного контингенту спортсменів до безпосередньої діяльності та формування в них сучасної системи знань суміжними засобами.

У науковій та методичній літературі питання інформатизації досить широко обговорювалося, що дозволило розглядати безпосередній процес у таких двох основних напрямках: інструментально-технологічному, що передбачає використання нових можливостей засобів інформатики й інформаційних технологій для підвищення ефективності системи освіти, та змістовому – завдання формування нового змісту власне процесу освіти (теоретичної підготовки).

Підтримку інформатизації в системі підготовки спортсменів забезпечують основні положення Законів України «Про освіту» [201] та «Про вищу освіту» [198]. Так, зазначається, що серед основних принципів освіти в Україні є доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою, всебічний розвиток, гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей, незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій, гнучкість і прогностичність системи освіти, безперервність і різноманітність освіти тощо.

У цих умовах інформатизація галузі фізичної культури та спорту дозволяє отримати новий освітній продукт, який зробить більш доступним процес отримання знань, умінь та навичок з урахуванням індивідуальних особливостей сприймання спортсменами та водночас зробить його незалежним від впливу носіїв інформації тощо. Це свідчатиме про удосконалення якості передачі знань у галузі фізичної культури і спорту та здатності задовольняти потреби суб'єкта тренувальної діяльності.

Важливість інформатизації спорту також полягає у вирішенні завдань, що розглядаються в Указі Президента України «Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» [48]. Разом зі стимулюванням розвитку ринку оздоровчих, рекреаційних та реабілітаційних послуг, гарантування їх доступності та якості неможливе без ґрунтовного висвітлення інформації шляхом використання специфічних засобів у новітніх джерелах глобальної комунікації та формування зворотного зв'язку в суб'єктно-об'єктних відносинах у цій сфері є неможливим.

Окрім зазначеного, про важливість проблеми інформатизації фізичного виховання та спорту наголошено в листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту «Щодо організації навчання вчителів з використання інформаційно-комунікаційних технологій» [28]. Кожен вчитель загальноосвітнього навчального закладу, незалежно від ступеня, типу, форми власності закладу та рівня своєї кваліфікації, має орієнтуватися в інформаційному просторі, знати як знайти інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства. Реалізація цього повинна відбуватися на кількох рівнях: створення текстових документів, таблиць, малюнків, діаграми, презентації тощо; використання Інтернет-технологій; локальних мереж, баз даних тощо; здійснення анкетування, діагностування, тестування; пошуку необхідної інформації в мережі Інтернет тощо; розроблення власних електронних продуктів (уроків, демонстраційний матеріал тощо); поєднання готових електронних продуктів (електронних підручників, енциклопедій, навчальних програми, демонстраційних програм тощо) у своїй професійній діяльності.

Схожі тенденції варто визначити й для спортивної діяльності. Значний потенціал теоретичної підготовки варто вбачати у формуванні в спортсменів таких компонентів, як [38]: перенесення знань, прийняття рішень в умовах нової ситуації; пошук нових рішень; створення й конструювання нових елементів; вивчення особистості та колективу для визначення рівня їх підготовленості до активного оволодіння новими знаннями і визначення домінантної задачі; побудова і розв'язання поставлених завдань; виокремлення і встановлення взаємозв'язків між компонентами і чинниками; облік та оцінювання результатів діяльності, самоаналіз і аналіз процесу підготовки; діяльність із самоудосконалення тощо.

1.3 Гуманістична сутність системи підготовки спортсменів

Активна політика держави у сфері фізичної культури та спорту повинна зумовлюватися її інтересами. Вони полягають у створенні умов для збереження

генофонду країни шляхом залучення населення до здорового способу життя, забезпечення сприятливих умов для відтворення сукупної робочої сили, використати досягнення вітчизняних спортсменів на престижних міжнародних змаганнях для створення та підтримання позитивного іміджу країни [33; 41].

Гармонійний розвиток молодого покоління спортсменів, їхніх фізичних якостей, інтелектуальних здібностей тощо повинні здійснюватися з урахуванням сучасних тенденцій розвитку спорту. Вони, передусім, характеризуються поширенням явищ комерціалізації та професіоналізації, які викликають збільшення обсягу спеціалізованих навантажень для дітей у більш ранньому віці, що є небезпечним [23].

Узагальнення наукових даних вказують на основні види об'єктивно взаємопов'язаних якостей [14] (матеріально-структурні, функціональні і системні). Матеріально-структурні якості характеризують взаємозалежність анатомічної будови органів і тканин, з яких вони складаються, функціональні відкривають широкі можливості встановлення причинно-наслідкових відносин та системні – найбільш складний рівень взаємодії, що дозволяє розглядати з наукового погляду складні явища людського буття.

У загальнонауковому плані проблеми інтеграції наукових знань у сфері спортивного тренування набувають основного значення. У спортивній науці широко використовуються такі нові інтегративні наукові підходи: системний, комплексний, історичний та інші, що дозволяють більш глибоко дослідити теорію і практику спорту [25].

Діяльність тренера повинна відбуватися з урахуванням основних критеріїв рівня адаптованості спортсмена, якими є об'єктивний критерій (результативність діяльності) і суб'єктивний (ступінь емоційного комфорту, який може бути визначений згідно з прийнятною конкретною ситуацією) [45].

Для усіх рівнів фізкультурно-спортивних послуг невід'ємним компонентом є реалізація теоретичної підготовки. Це підтверджує необхідність ґрунтовного розгляду науково-прикладних проблем та вирішення науково-практичних завдань в теоретико-методологічному забезпеченні галузі фізичної культури та спорту [32].

При цьому визначено необхідність застосування різноманітних форм державного регулювання, що можуть також бути використані й у формуванні системи теоретичної підготовки в спорті. Серед них такі: цілісний розвиток сфери фізичної культури і спорту; підготовка фахівців з фізичного виховання і спорту за рахунок бюджетних коштів; державне фінансування проведення наукових досліджень із проблем фізичного виховання і спорту; надання пільг «первинним» та «вторинним» споживачам фізкультурно-спортивних послуг; надання пільг виробникам та стимулювання розвитку сегментів ринку фізкультурно-спортивних послуг [11].

Дослідник М. В. Дутчак вважає, що спорт має значний гуманістичний потенціал, який робить його популярним серед широких верств населення. На його думку, це актуально в спорті для всіх, який використовується для зміцнення здоров'я, відпочинку, розваги та спілкування між людьми. У цьому різновиді сучасного спорту, поширеність якого зростає в багатьох країнах, містяться чималі можливості для впливу на здоров'я та фізичне вдосконалення, духовний світ, культуру особистості, тобто її відчуття, емоції, моральні принципи, естетичні уподобання [17].

Ефективність застосування гуманітарних технологій у фізичній культурі значною мірою залежить від компетентності педагога в цій галузі знань. Необхідність освоєння гуманітарних технологій фахівцями з фізичної культури зумовлена потребою реалізації в освітньому і тренувальному процесі особистісно-орієнтованого підходу, психологічної безпеки фізкультурно-освітнього середовища, підвищення ефективності різних видів фізкультурно-спортивної діяльності на основі врахування педагогом інтересів і потреб, формування у фахівців із фізичної культури професійної конкурентоспроможності за рахунок освоєння нових сучасних інструментів роботи з людьми [9].

Спостерігаємо розроблену та експериментально перевірену концепцію застосування гуманітарних технологій у галузі фізичної культури, що ґрунтується на ідеї підвищення ефективності фізкультурно-спортивної діяльності за рахунок ресурсів, пов'язаних із використанням гуманітарних знань про особистість, і

побудові позитивної перспективи їх діяльності. Вона становить собою систему ідей, положень, ціннісних орієнтирів [39].

Застосування гуманітарних технологій у фізичній культурі можна розглядати як цінність освіти демократичного суспільства в зв'язку з тим, що вони сприяють реалізації особистісно-орієнтованого підходу, відповідно до існування чинника розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин, що впливає на їх якість [29]. Інноваційні процеси визначають зміни, які мають новизну, потенціал підвищення ефективності процесу загалом або будь-яких інших чинників, здатність викликати довгостроковий корисний ефект, узгодження з іншими нововведеннями [46].

Як зазначає В. Ришковські [44], варто розрізнити два принципово різних типи інноваційної педагогічної діяльності, що наявні у сфері фізичної культури та спорту. Один із них пов'язаний зі створенням нових методик шляхом використання сформованих раніше засобів професійної діяльності. Інший базується на пріоритеті розумової роботи спеціалістів, відзначається важливість формування нової системи знань і розробки засобів. Під час практики потрібно досліджувати умови їхнього ефективного застосування та за допомогою спеціально організованої методичної діяльності з'ясувати труднощі й узагальнювати професійний досвід.

На підставі цього можна обґрунтовувати необхідність розрізнення характеру і перспектив використання як професійно, так і методологічно обґрунтованих інноваційних методик.

Аналіз наукових досліджень і практичного досвіду показав, що модифікація сучасного спорту, яка зумовлена процесами глобалізації, професіоналізації і комерціалізації, свідчить про наукове обґрунтування реорганізації діяльності національних організаційно-управлінських систем спорту відповідно до загальносвітових тенденцій в межах організації змагань, якісного забезпечення підготовки спортсменів різного рівня [1; 32]. Власне цією тезою підкреслюється необхідність перегляду особливостей системи підготовки спортсменів з урахуванням нових умов у яких функціонує спорт сьогодення та окремих його компонентів.

У спорті, як і в культурі суспільства загалом, розгортається процес засвоєння особистістю певних цінностей. На цій основі виникають нові настанови, ціннісні орієнтації, соціальні потреби, які в підсумку визначають спосіб життя. Спорт впливає на всі галузі життя суспільства, і тим самим доводить свій потенціал як окремого суспільного інституту [10].

Актуальність розвитку спорту на національному рівні визначається його соціальними функціями. Радикальні зміни, які є в сучасному спорті вищих досягнень (професіоналізація і комерціалізація олімпійського спорту, пришвидшений розвиток професійного спорту), зумовлюють необхідність перегляду закономірностей функціонування системи підготовки спортсменів у значній кількості видів спорту, розробки її стратегії розвитку на національному рівні відповідно до загальносвітових тенденцій. Важливим також визначається формування механізму реалізації з урахуванням національних традицій і можливостей [2; 32].

Беззаперечним є те, що спорт впливає на моральні якості, інтелектуальну, волюву, емоційну сфери людини, розвиток естетичних та етичних уявлень і потреб. Спорт також впливає на формування характеру людини, особливості її вчинків і комунікації з іншими людьми та суспільством. Заняття спортом є одним із потужних засобів формування таких якостей, як: патріотизм, почуття суспільних обов'язків, відповідальність, дисциплінованість, чесність тощо [8; 44].

Навчально-тренувальні заняття як структурна одиниця підготовки в спорті пов'язані із ризиком, боротьбою із втомою та іншими чинниками. Під час навчання спортивної техніки, вивчення тактики, розвитку фізичних якостей спортсмен усвідомлює власні можливості, переконується в здатності долати перешкоди, що сприяє формуванню відчуття власної гідності та поваги до інших. У спортивній діяльності формується розуміння особистої відповідальності перед колективом. Прагнення високого спортивного результату ґрунтується на власному бажанні довести перевагу над іншими в межах суворо регламентованих правил змагальної діяльності. Заняття спортом та змагальна діяльність

розвивають комунікативні здібності, сприяють створенню внутрішньо групових зв'язків, взаємної відповідальності [19].

Беззаперечним є вплив спортивної діяльності на інтелектуальний розвиток особистості. Власне рухова діяльність в спорті, яка реалізується через тренувальну та змагальну діяльність, сприяє формуванню уявлень про час, простір, темп та ритм рухів, власні рухові можливості; розвитку варіативності мислення у зв'язку з потребою концентрації та переключення уваги; здатності до сприйняття ситуації, обробки інформації та прийняття рішень; мисленню загалом [41].

Заняття спортом сприяють розвитку цілеспрямованості, ініціативності та активності, тобто здатності до самостійних вольових проявів, дисциплінованості, дотриманню правил, рішучості, наполегливості, витримки тощо. Вольові прояви завжди пов'язані із доланням труднощів та перешкод. У спорті є об'єктивні труднощі (такі, що зумовлені специфічними для кожного виду спорту умовами) та суб'єктивні (особисте ставлення спортсмена) [46].

Більшість науковців обґрунтували положення про те, що цільовим чинником управління всією системою підготовки спортсменів повинна бути змагальна діяльність у всьому різноманітті техніко-тактичних дій, функціональної та психологічної підготовленості [23].

Згідно з численними дослідженнями, спорт істотно впливає на формування властивостей особистості, при цьому успішність спортивної діяльності залежить від особистісних якостей спортсмена [45]. Виховна роль у спорті полягає в його соціальному та інтелектуальному змісті, залученні до системи суспільно значущих відносин, організації і моральної спрямованості діяльності. При правильній організації заняття спортом будуть підвищувати фізичні кондиції, реалізувати формування моральної та естетичної культури людини, її творчого, інтелектуального потенціалу для задоволення потреб у спілкуванні з іншими людьми і з природою [29].

Без адекватного сприйняття змін, що відбуваються в соціальній практиці спорту і відповідного наукового обґрунтування тих змін, на які потрібно зважати

в процесі підготовки юних спортсменів у зв'язку із різними явищами, важко забезпечити гармонійний розвиток фізичних і розумових здібностей молодого покоління та запобігти можливим негативним наслідкам інтенсивного «омолодження» спорту [13].

Визначальне місце в існуючій системі наукових знань стосовно спорту відведено теорії та методиці спортивного тренування, власне спортивній підготовці. Ця специфічна система знань має визначати закономірності становлення майстерності спортсмена, встановлювати способи їх використання в практиці спорту [4].

Система підготовки спортсменів повинна будуватися з урахуванням багатьох чинників. При цьому значно змінюється вплив кожного з них на побудову та вибір варіантів структури і змісту макроциклу, етапу багаторічної підготовки [18].

Таким чином, система підготовки спортсменів – це багатосторонній процес, що має специфічний зміст і форму організації, складний системний вплив на особистість, фізичний стан і здоров'я спортсмена. Цей процес спрямований на різнобічне виховання спортсмена, в тому числі на набуття спеціальних знань, умінь і навичок, підвищення фізичної працездатності організму, оволодіння технікою спортивних вправ і мистецтвом змагальної боротьби [9].

У системі багаторічного спортивного удосконалення повинні поступово формуватися особистісні якості, потреби, інтереси, активна життєва позиція, аналізування тренувальних впливів, відносин, взаємодій. Результатом цього процесу також є можливість свідомого самовдосконалення, самовиховання, самоосвіта й самокорекція діяльності [28].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Методи дослідження

Вирішення актуальної науково-прикладної проблеми теоретичної підготовки в спорті значною мірою залежить від використання адекватного науково-методологічного апарату. Первинними чинниками організації та проведення дослідження та обґрунтування основних наукових результатів є методологічна парадигма науково-прикладного дослідження.

Теоретичну підготовку в спорті ми розглядали як складну поліструктурну систему. Теоретична частина дослідження передбачала характеристику зовнішніх та внутрішніх взаємозв'язків системи теоретичної підготовки в спорті. Для розробки, впровадження та обґрунтування основних результатів емпіричних досліджень використано спектр наукових та методологічних результатів фундаментальних досліджень з галузі фізичної культури та спорту.

Теоретичний аналіз і узагальнення даних наукової та методичної літератури й інформаційної мережі Інтернет дозволив конкретизувати проблему дослідження, визначити об'єкт і предмет дослідження, сформулювати його мету та основні завдання. Використання цього методу дало змогу отримати наукові результати щодо теоретичної підготовки в системі багаторічного спортивного удосконалення. Основною розгляду теоретичної підготовки була соціальна практика спорту в умовах інформаційного суспільства, нормативно-правове забезпечення інформатизації фізичної культури і спорту України, гуманістична сутність системи підготовки спортсменів та роль у ній теоретичної підготовки, організаційно-методичні особливості, інноваційні засоби та актуальні напрями теоретичної підготовки в спорті.

Соціологічні методи. Опитування шляхом анкетування проводилися серед спортсменів та фахівців зі спорту.

У анкетуванні взяли участь 235 респондентів, з них 197 спортсменів та 38 фахівців зі спорту. Респондентами були заслужені майстри спорту України 21 (усі спортсмени); майстри спорту України міжнародного класу – 36 (32 спортсмени та 4 тренери); майстри спорту України – 151 (130 спортсменів та 21 тренер) та кандидати у майстри спорту України – 18 (14 спортсменів та 4 тренери).

За допомогою цього методу впродовж жовтня 2022 – серпня 2023 років з'ясовано думки респондентів стосовно актуальних проблем теоретичної підготовки. Для опитування фахівців зі спорту розроблено анкету, яка містила 21 змістовне запитання. Запитання розподілено за типами на шість відкритих, чотири закритих, десять напіввідкритих та одне полярне. При цьому узагальнена кількість підрозділів та підпунктів питань у бланку анкети дала змогу отримати думки респондентів за 387 окремими питаннями щодо теоретичної підготовки на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів.

У анкеті для спортсменів було 21 змістовне запитання. Вони були розподілені за типами на три відкритих, сім закритих, десять напіввідкритих та одне полярне. При цьому узагальнена кількість підрозділів та підпунктів питань у анкеті дозволила отримати думки респондентів за 378 аспектами теоретичної підготовки на різних етапах багаторічної підготовки спортсменів. Запитання стосувалися ідентифікації респондентів, значущості розділів та окремих блоків змісту теоретичної підготовки на етапах системи багаторічної підготовки, повноти змісту теоретичної підготовки для обраного виду спорту, частки у загальному річному тренувальному навантаженні, оптимального варіанта реалізації, методів та засобів, джерел передачі інформації та ступеня їх залучення, запитань, які найчастіше виникають у процесі багаторічної підготовки спортсменів.

За способом розповсюдження анкет опитування було роздаткове та поштове, за типом дослідницьких завдань – глибинне; за рівнем компетентності – експертне опитування.

Аналіз документальних матеріалів дав змогу обґрунтовано визначити законодавчий та нормативний рівень забезпечення теоретичної підготовки в спорті.

Експертне оцінювання. Цей метод використовувався при оцінюванні значущості розділів та змісту теоретичної підготовки спортсменів на різних етапах багаторічного удосконалення у фехтуванні та обґрунтуванні змісту теоретичної підготовки спортсменів у педагогічному експерименті на етапі початкової підготовки зі стрільби з лука.

Насамперед проведено групову експертизу, де експертам пропонувалося письмово відповісти на запитання, які були в бланку опитування.

Для підтвердження достовірності проведення письмової експертизи визначили ступінь узгодженості думок експертів, для чого використано коефіцієнт конкордації, який був для усіх досліджень в межах хорошої та дуже високої узгодженості ($W=0,79-0,94$). Визначення ступеня узгодженості думок експертів за величиною коефіцієнта конкордації проводили відповідно до загальноприйнятого алгоритму.

Педагогічне спостереження за рівнем теоретичної підготовленості спортсменів проводилося як окремо, так і в межах низки педагогічних експериментів, які були пов'язані з перевіркою реалізаційних положень концепції теоретичної підготовки загалом та окремих її компонентів.

Педагогічне тестування. Проводилося для визначення теоретичної підготовленості спортсменів з гандболу, фехтування, стрільби з лука та важкої атлетики.

До педагогічного тестування у фехтуванні залучено 50 спортсменів, зокрема на етапах ПБП та СБП – по 15 спортсменів, на етапах ПдВД та МРІМ – по 10 спортсменів. Педагогічне тестування проводилося особисто та груповим способом, а також роздавальним способом з поверненням заповнених бланків за допомогою електронної пошти.

Оцінювання проводилося за допомогою переведення балів, отриманих за правильні відповіді у кожному блоці бланку тестування у п'ятибальну шкалу. Так,

кількість балів 0–1,00 вказувала на низький, 1,1–2,00 – нижчий за середній; 2,1–3,00 – середній; 3,1–4,00 – вищий за середній; 4,1–5,00 – високий рівень теоретичної підготовленості спортсменів.

Спеціально розроблені бланки тестування містили вступну частину із відомостями про вік, рівень спортивної кваліфікації, стаж занять спортом. Основна частина бланку складалася із 22 тестових завдань різного характеру та складності (закриті, відкриті, напівзакриті, полярні, питання на встановлення відповідності) з урахуванням вікових особливостей та рівня спортивної кваліфікації спортсменів на етапі ПП. Вони були пов'язані з історією зародження і розвитком стрільби з лука, видатними спортсменами, змагальною діяльністю у стрільбі з лука, технікою стрільби з лука, матеріальною частиною та олімпізмом.

Максимальна кількість блоків при оцінюванні тестових завдань становила 26,5 бали, які надалі переводили у рівневу шкалу (низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній, високий рівень теоретичної підготовленості).

Педагогічне тестування спортсменів у важкій атлетиці передбачало вирішення спортсменами тестових завдань за основними інформаційними блоками та їх окремими темами: «Харчування» (8), «Фармакологічне забезпечення» (9), «Змагальна діяльність» (9), «Основи теорії і методики підготовки спортсменів» (5) та «Олімпізм» (8 тестових завдань відповідно). Його проведено двічі в межах педагогічного експерименту на контингенті спортсменів на етапах ПдВД та МРІМ. Критеріями оцінювання була загальна кількість правильних розв'язань тестових завдань.

Педагогічний експеримент. Для розв'язання завдань дослідження ми використовували констатувальний та формувальний педагогічні експерименти.

Констатувальний педагогічний експеримент проводився серед спортсменів на етапах СБП та ПдВД у гандболі та на етапах ПБП, СБП, ПдВД, МРІМ у фехтуванні, щоб перевірити гіпотезу стосовно технічної підготовленості спортсменів. Типологічно ці педагогічні експерименти належали до природного (за умовами проведення), відкритого (за поінформованістю), абсолютним (за спрямованістю).

Формувальний педагогічний експеримент проведений серед спортсменів на етапі початкової підготовки зі стрільби з лука та з важкої атлетики. Ці два педагогічні експерименти мали типологічну приналежність: формувальний (за метою), природний серед спортсменів зі стрільби з лука та модельний серед спортсменів з важкої атлетики (за умовами реалізації), відкритий (за поінформованістю), порівняльний (за спрямованістю), паралельний (за способом доказу гіпотези) та експериментальні заняття (за способом комплектації груп).

Опрацювання результатів дослідження відбувалося на засадах методів математико-статистичного оброблення результатів. За допомогою використання програмного забезпечення (Microsoft Excel та Statistica для Windows) визначали: середнє арифметичне, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт конкордації (W), нормальність розподілу даних (Шапиро–Уїлка), критерії оцінювання статистичних гіпотез за t-критерієм Стюдента (за наявності нормального розподілу даних) та критерієм Манна–Уїтні (за відсутності нормального розподілу даних).

2.2 Організація дослідження

Завдання дослідження вирішували у три взаємопов'язані етапи.

На першому етапі (жовтень-листопад 2022 року) проаналізовано наукову та методичну літератури для визначення проблем теоретичної підготовки в системі багаторічного спортивного удосконалення. Встановлено особливості існування спорту в суспільстві, нормативно-правове забезпечення, роль та організаційно-методичні особливості теоретичної підготовки в системі багаторічного удосконалення спортсменів унаслідок чого конкретизовано тему, об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження і підготовлено обґрунтування дисертаційної роботи. Розроблено алгоритм педагогічного спостереження за теоретичною підготовленістю спортсменів. Систематизовано розділи роботи «Теоретична підготовка в системі багаторічного спортивного удосконалення» та «Методи та організація досліджень».

На другому етапі (листопад 2022 – травень 2023 року) доповнено інформацію науково- методичного характеру з проблем теоретичної підготовки; проаналізовано нормативно-правові та регламентні документи системи підготовки спортсменів у різних групах видів спорту; обґрунтовано організаційно-методологічні основи теоретичної підготовки в спорті.) Обґрунтовано та проведено опитування спортсменів та фахівців зі спорту з проблем теоретичної підготовки. Проведено формувальний педагогічний експеримент для перевірки реалізаційних положень концепції теоретичної підготовки. Узагальнено отримані на різних етапах дослідження емпіричні дані, доповнено та уточнено зміст системи знань спортсменів та організаційно-методологічні основи теоретичної підготовки в спорті.

На третьому етапі (липень – жовтень 2023 року) Проведено математичну обробку результатів та зроблено порівняльний аналіз даних за результатами формувального педагогічного експерименту. Даний етап дослідження мав експериментальний характер і передбачав обґрунтування організаційно-методологічних основ теоретичної підготовки в спорті в сучасних умовах функціонування суспільства.

Узагальнювали одержані результати, формулювали висновки, оформлювали дипломну роботу магістра.

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В СПОРТІ

3.1 Концепція теоретичної підготовки в спорті

Концепція теоретичної підготовки в спорті повинна бути системою поглядів на навчально-тренувальний процес із притаманними йому цільово-результативними аспектами з передачі та утворення специфічних знань на усіх етапах багаторічного вдосконалення спортсменів, способом трактування педагогічного процесу в спорті для розуміння й основоположну спрямованість на вирішення основних завдань з досягненням максимального індивідуального результату та формування особистості, ідеєю теорії теоретичної підготовки [44]. Розглядати цю теорію можна на підставі виявлення сукупності висновків, що відображає об'єктивно існуючі відносини і зв'язки між об'єктивними явищами системи теоретичної підготовки в спорті [24].

Для обґрунтування концепції теоретичної підготовки в спорті ми перевірили її на відповідність теоретичної підготовки основним властивостям системи.

За основними властивостями теоретична підготовка має усі підстави, щоб її розглядали як систему [27]. Основними властивостями теоретичної підготовки є такі:

- сукупність елементів, які за певних умов можуть розглядатися як підсистеми;
- істотність зв'язків між елементами і (або) їх властивостями, що перевершують за потужністю (силою) зв'язку ці елементи з елементами, що не належать до цієї системи;
- наявність певної організації, що виявляється в зниженні ступеня невизначеності системи порівняно з ентропією системоутворювальних чинників;

- існування інтеграційних властивостей, характерних для системи загалом, але не властивих жодному з її елементів окремо.

Подання концепції пов'язане з належним визначенням типології системи, до якої належить теоретична підготовка. Аналіз наукової та методологічної літератури дає змогу стверджувати, що теоретична підготовка як система взаємопов'язаних елементів, сформована для досягнення спільної мети в спорті, є відкритою системою, де відбувається вільний обмін інформацією з навколишнім середовищем. За рангом теоретична підготовка належить одночасно до підсистем та надсистем. Це пояснюється тим, що вона, з одного боку, є частиною більшого системного утворення, власне системи підготовки спортсменів та здатна виконувати відносно незалежні функції, має підрядні цілі, спрямовані на досягнення загальної мети цієї системи. З другого надсистема – більша система, частиною якої є елементи, які за певних обставин наукових чи методологічних досліджень та практики можуть бути виокремлені в самостійні системи [34].

За формою наведення теоретична підготовка належить до логічних систем, які є результатом дедуктивного або індуктивного подання матеріальних систем. Її можна розглядати як систему понять і визначень (сукупність уявлень) про структуру, про основні закономірності станів і про динаміку матеріальних систем навчально-тренувального та змагального процесу в спорті. Це дає змогу тлумачити систему (елементів, зв'язків, підсистем) теоретичної підготовки за походженням як природну (живі, соціальні), оскільки вона взаємодіє з безпосередніми учасниками соціального явища (спорту) в різних часових проміжках (на різних етапах багаторічного вдосконалення спортсменів).

Таким чином, концепція теоретичної підготовки в спорті становить собою сукупність елементів із зв'язками, що перебувають на різних рівнях організації (рис. 3.1).

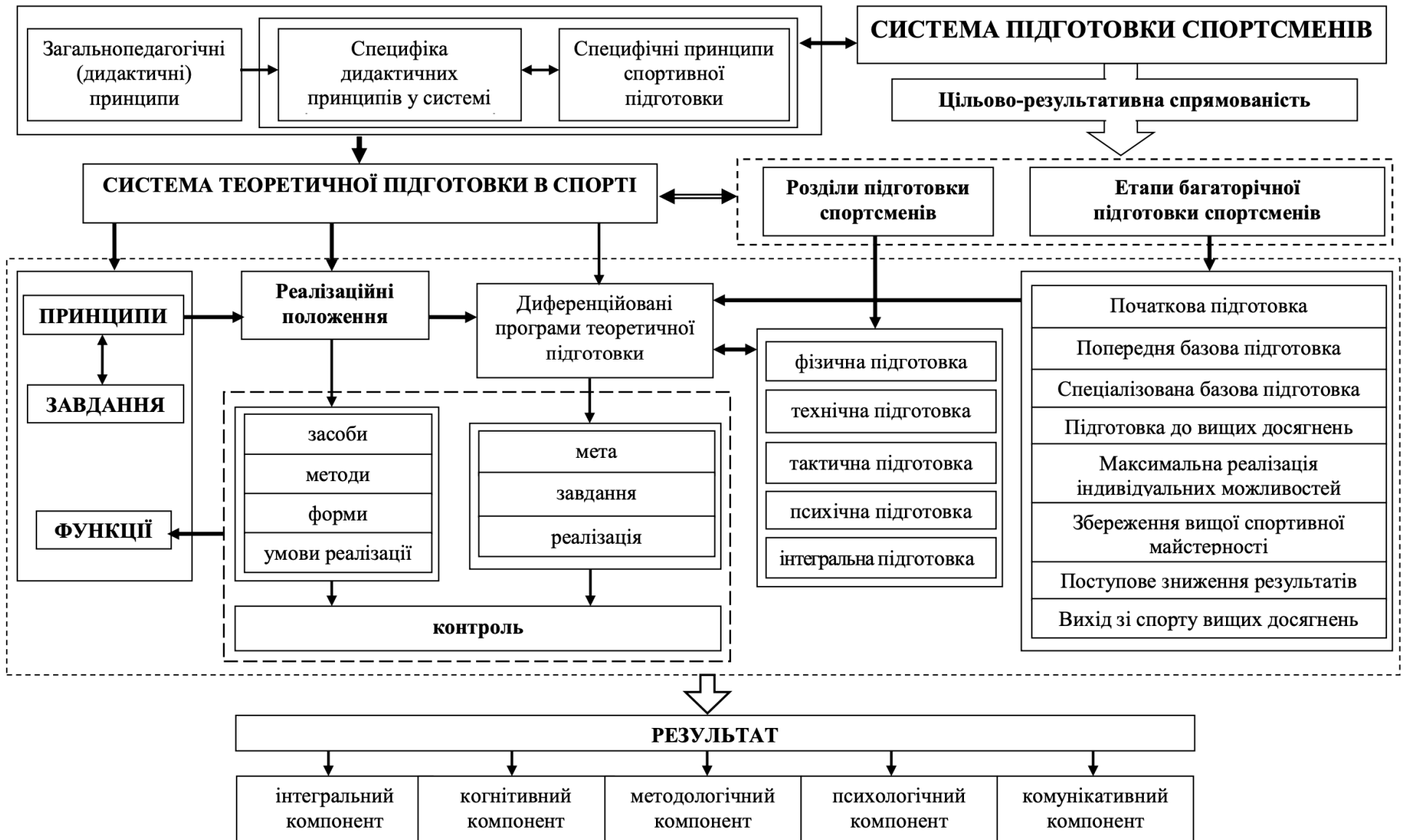

Рис. 3.1. Концепція теоретичної підготовки в спорті

Пояснення закономірностей теоретичної підготовки в спорті, формування концепції містило кілька рівнів методологічного обґрунтування, а саме:

- 1) світоглядна інтерпретація результатів наукової діяльності в межах теоретичної підготовки в спорті, форм і методів наукового мислення;
- 2) опора на загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності (системний підхід, моделювання, дидактика, теорія спорту), які визначаються передумовами сформованої авторської концепції;
- 3) конкретна наукова методологія як сукупність методів, форм, принципів дослідження в конкретному вченні, тобто теоретичній підготовці.
- 4) обґрунтування концепції як дисциплінарної методології, що стосується частини системи теоретичної підготовки (незалежний розгляд методів, засобів, умов реалізації);
- 5) методологія міждисциплінарних досліджень пов'язана з необхідністю відображення концепції теоретичної підготовки в спортивній діяльності.

Таким чином, послідовними кроками обґрунтування організаційно-методологічних основ у формі авторської концепції теоретичної підготовки в спорті вбачаємо в трактуванні вчення про принципи, форми і методи, які є невід'ємними її елементами.

Запропонована концепція теоретичної підготовки в спорті ієрархічно містить чотири рівні. Першим є рівень передумов, який включає ті елементи, на основі яких сформовано авторську концепцію. До нього належать, з одного боку, система підготовки спортсменів загалом з притаманною їй цільово-результативною спрямованістю та, з другого – керівні положення педагогічного та навчально-тренувального процесів (загальнопедагогічні (дидактичні) принципи, специфіка дидактичних принципів у системі підготовки спортсменів та специфічні принципи спортивної підготовки).

Другим є рівень базису, який містить у собі основні явища та процеси (категорії), які визначають специфіку системи теоретичної підготовки в спорті та власне її саму. Як зазначає більшість фахівців із теорії спорту (загалом та окремих видів спорту), система підготовки спортсменів повинна реалізовуватися в

складній сукупності тренувальних впливів. Вони реалізуються впродовж етапів багаторічної підготовки та враховують специфіку змагальної діяльності, результативність якої забезпечується такими розділами підготовленості спортсменів: фізична, технічна, тактична, психічна, теоретична та інтегральна [22]. Це дає змогу стверджувати, що розроблена концепція повинна враховувати складні взаємозв'язки між теоретичною підготовкою в спорті та іншими розділами підготовки спортсменів і етапами багаторічної підготовки.

Усі елементи рівня базису мають своє відображення на рівні реалізації, що забезпечує цілісність концепції та структурно-ієрархічну узгодженість. Рівень реалізації представлений значною кількістю елементів. Це пов'язано з тим, що він містить основне функціональне наповнення. На цьому рівні умовно можна виокремити два блоки. Перший низинні (похідні) елементи системи теоретичної підготовки, другий – реалізаційно-визначальні елементи відповідно до яких вона повинна будуватися (окремі розділи підготовки спортсменів та конкретизовані етапи багаторічної підготовки).

Блок елементів системи теоретичної підготовки в спорті представлений її керівними положеннями (принципами), завданнями та функціями. Відповідно до них відбувається формування реалізаційних положень, які містять такі низинні елементи: методи, засоби, форми, умови реалізації теоретичної підготовки та її контроль. Разом із урахуванням змісту елементів другого блоку окремі розділи підготовки спортсменів (фізична, технічна, тактична, психологічна, інтегральна) та конкретизовані етапи багаторічної підготовки (ПП, ПБП, СБП, ПдВД, МРІМ, ЗіП) дозволяють розробляти та komponувати диференційовані програми теоретичної підготовки. За їх основу взято мету та завдання, безпосередню реалізацію та контроль.

Сукупність реалізаційних положень, врахування етапів та розділів підготовки, поданих у диференційованих програмах теоретичної підготовки, що створені на основі керівних положень та завдань, забезпечують реалізацію функцій теоретичної підготовки в спорті.

Кумулятивний ефект взаємодії на рівні реалізації дає змогу утворити завершальний рівень концепції теоретичної підготовки в спорті, що визначається її результатом. Рівень результату концепції теоретичної підготовки в спорті складається з окремих компонентів, які наявні при врахуванні елементів попередніх рівнів. Виокремлено інтегральний, когнітивний, методологічний, психологічний та комунікативний компоненти результату концепції теоретичної підготовки в спорті.

Отже, розглядати авторську концепцію теоретичної підготовки доцільно з врахуванням таких структурно-ієрархічних рівнів: передумов, базису, реалізації, результату.

Рівень передумов концепції теоретичної підготовки містить у собі систему підготовки спортсменів, її цільово-результативну спрямованість та керівними положеннями педагогічного й навчально-тренувального процесів.

Система підготовки спортсменів становить собою сукупність основних засобів та методів забезпечення підготовленості спортсменів до досягнення, обґрунтовану спеціально організовану практику використання їх у взаємозв'язку з умовами, які сприяють зростанню спортивного результату. Цільово-результативна спрямованість спортивної підготовки потребує досягнення максимально можливого для окремо взятого індивіда рівня техніко-тактичної, фізичної, психологічної підготовленості, що зумовлено специфікою виду спорту й вимогами досягнення максимально високих результатів у змагальній діяльності [29].

Система підготовки спортсменів загалом та теоретична підготовка тісно пов'язані з загальнопедагогічними принципами [13], специфікою дидактичних принципів у системі підготовки спортсменів та специфічними принципами спортивної підготовки, які були враховані в концепції теоретичної підготовки в спорті. Ці групи принципів обґрунтовано в багатьох фундаментальних дослідженнях [34].

Концепція теоретичної підготовки на рівні базису містить у собі основні явища та процеси (категорії), які визначають специфіку системи теоретичної

підготовки в спорті та власне саму систему. При цьому цей рівень формувався відповідно до основних зазначених вище передумов. Беззаперечним є те, що система підготовки спортсменів повинна реалізовуватися в складній сукупності тренувальних впливів. Тому на рівні базису увагу зосереджено на основних елементах системи підготовки спортсменів, які визначають подальшу ієрархічну структуру концепції теоретичної підготовки спортсменів. Це розділи системи підготовки та етапи багаторічної підготовки.

Рівні базису та реалізації концепції теоретичної підготовки тісно взаємопов'язані. Останній підхід до розподілу багаторічної системи підготовки спортсменів, запропонований В. М. Платоновим [41], містить такі етапи: ПП, ПБП, СБП, ПдВД, МРІМ, ЗП та вихід зі спорту вищих досягнень. Також багато науковців вважають, що система підготовки спортсменів містить такі розділи підготовки (окрім теоретичної): фізична, технічна, тактична, психічна, інтегральна. Структуру та зміст їх деталізовано розкрито в наукових дослідженнях [13].

Окрім цього, рівень реалізації концепції теоретичної підготовки визначається наявністю блоку елементів системи теоретичної підготовки в спорті, який представлений її керівними положеннями (принципами), функціями та завданнями. Відповідно до них формуються реалізаційні положення теоретичної підготовки спортсменів як результату відповідного виду підготовки. Власне реалізаційні положення представлені такими низинними елементами, як: методи, засоби, форми, умови реалізації теоретичної підготовки та її контроль. Вони разом із урахуванням розділів підготовки спортсменів та етапами багаторічної підготовки дають змогу розробляти та компонувати диференційовані програми теоретичної підготовки (мету, завдання, безпосередню реалізацію та контроль).

Під принципом теоретичної підготовки варто розуміти керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу передачі та формування системи спеціальних знань спортсменів і визначають вимоги до змісту, організації і методів цього процесу. З урахуванням специфічної спрямованості цього розділу підготовки принципом теоретичної підготовки можна вважати вихідну вимогу до

процесу передачі та формування знань, що впливає із закономірностей його ефективної організації [37]. Ми в межах авторської концепції конкретизували такі принципи: особистісної орієнтації змісту, критичності, інформатизації, економізації, полісенсорності, інтеграції, контрольованості, гуманізації.

Принцип особистісної орієнтації змісту визначає, що при формуванні та реалізації системи теоретичної підготовки в спорті потрібно враховувати особистісні мотиви суб'єктів діяльності (персоніфікованої частини системи підготовки спортсменів) їхні потреби, індивідуальні оптимальні шляхи сприймання інформації, рівень сформованості особистості, спортивної майстерності. Варто наголосити на необхідності такої організації навчально-тренувального процесу, при якій повинна зростати ефективність орієнтації на формування та розвиток особистості спортсмена незалежно від етапу багаторічної підготовки.

Тлумачення цього принципу вбачаємо в низці напрямів. Перший з них пов'язаний з цілісною науково-методологічною орієнтацією змісту педагогічної діяльності тренера та його взаємодії зі спортсменом, яка б дала можливість через систему взаємопов'язаних дефініцій, переконань і способів дій забезпечити процеси й утримати їх тенденції до самопізнання, самоорганізації та самореалізації особистості спортсмена з усвідомленням ним своєї індивідуальності.

У межах теоретичної підготовки варто розглядати не тільки взаємодію тренера та спортсмена. До теоретичної підготовки повинні активно долучатися організаційні структури з розвитку видів спорту (національні та міжнародні федерації, спортивні клуби та ДЮСШ тощо) та спорту загалом (Національний олімпійський комітет, вищі навчальні заклади відповідного профілю тощо).

Наступний напрям передбачає таке формування змісту та організації теоретичної підготовки при якому спортсмен усвідомлює себе як особистість, з його безперешкодним відповідальним самовираженням через специфіку спортивної діяльності.

У межах цього принципу розуміємо таку реалізацію змісту теоретичної підготовки, де головною є особистість спортсмена, її самоцінність, тобто першочергове розкриття суб'єктного досвіду спортсмена та подальше узгодження із змістом знань, що потребують формування в процесі багаторічного спортивного удосконалення [33; 34].

За основу дотримання цього принципу взято забезпечення раціонального саморегулювання в навчально-тренувальній діяльності, оскільки спортсмен є не лише суб'єктом навчально-тренувального процесу (засобом отримання результату), а й учасником суспільного життя.

Врахування цього принципу в теоретичній підготовці спортсменів дає змогу сприяти розвитку інтелектуального потенціалу суб'єктів педагогічного процесу в спорті. Можна стверджувати, що це сприятиме формуванню різноманітних стилів мислення (алгоритмічного, наочно-образного, рефлексивного, теоретичного), поліпшить вміння приймати раціональні або варіативні рішення в складних ситуаціях, уміння обробляти інформацію в умовах змагальної діяльності [32].

Особистісний компонент є системоутворювальним чинником при індивідуалізації різних сторін підготовки спортсменів у видах спорту [50]. При цьому відсутня аргументація та обґрунтування принципу, який би забезпечував відповідні процеси в теоретичній підготовці.

Реалізація принципу особистісної орієнтації змісту теоретичної підготовки має низку таких вимог:

- забезпечення розвитку і саморозвитку особистості спортсмена як суб'єкта пізнання та діяльності, що ґрунтується на виявленні його індивідуальних особливостей;
- визначення та програмування змісту і структури теоретичної підготовки з дотриманням можливості варіативного представлення засобів та з розкриттям інформаційного матеріалу, який визначається специфікою етапу багаторічної підготовки;

- врахування комплексу критеріїв, що містить рівень досягнутих знань, умінь і навичок та об'єктивно сформований наявний рівень інтелекту спортсмена (властивості, якості, прояв);

- залучення сукупності знань, умінь, індивідуальних здібностей, які отримують в процесі спортивного тренування як невід'ємного засобу розвитку духовних й інтелектуальних сторін особистості спортсмена, що належать до системоутворювальних завдань теоретичної підготовки;

- формування індивідуалізованого сприйняття світу спортсменом із можливістю його творчого перетворення, якісної інтерпретації при оцінюванні фактів, явищ, подій спортивної та побутової діяльності на підставі особистісних цінностей і широкого використання суб'єктивного досвіду.

За допомогою врахування цього принципу передбачається формування таких умінь: пошук шляхів вирішення проблеми, що виникає в спортивній діяльності; конструювання власної роботи (поведінки) в межах спортивної діяльності, в тому числі застосування знань, умінь та навичок у нестандартних ситуаціях; самостійний аналіз змагальної діяльності та компонентів системи підготовки спортсменів на фаховому рівні; самовизначення в суперечливих ситуаціях спортивної діяльності та взаємодія з іншими її учасниками.

Принцип критичності передбачає, що в межах теоретичної підготовки в спорті потребує формування така система знань, яку ретельно проаналізували й обґрунтували фахівці зі спорту з урахуванням специфіки змагальної діяльності, етапу багаторічної підготовки та спортивної майстерності спортсменів, шляхів передачі інформації, суспільного устрою тощо.

У спортивній діяльності часто трапляються випадки коли узагальнений процес теоретичної підготовки спортсменів будується винятково на суб'єктивному ставленні до нього тренера. Це суперечить фундаментальним основам побудови багаторічної підготовки спортсменів [22] та психолого-педагогічним аспектам цієї діяльності [17]. Так, власний практичний досвід тренера може бути опорою для його діяльності лише у висококваліфікованих тренерів. Це керівне положення вказує, що формування системи знань

спортсменів, незалежно від виду спорту, повинно відбуватися з залученням групи спеціалістів, роботу яких повинні координувати організаційні структури в конкретному виді спорту.

У процесі побудови системи знань для спортсменів повинна реалізовуватися здатність до об'єктивного оцінювання чинників, явищ та аналізування результатів притаманних спортивній діяльності. Цей процес має ґрунтуватися на науковій перевірці змісту, що пропонується для залучення до системи знань спортсменів з обов'язковим об'єктивним оцінюванням позитивних й негативних сторін.

Цілісна система знань передбачає ухвалення ретельно обміркованих та незалежних рішень стосовно введення до теоретичної підготовки окремих розділів та блоків інформації з огляду на основні завдання системи підготовки спортсменів.

Взаємозалежними процедурними положеннями принципу критичності в теоретичній підготовці варто вважати такі:

- 1) усвідомлення необхідності залучення інформації до системи знань спортсменів, доведення цієї потреби з прийняттям відповідних та несуперечливих аргументів стосовно запропонованої інформації;
- 2) обґрунтування запропонованої сукупності дефініцій, змісту, шляхів реалізації (впровадження);
- 3) власне впровадження ідей;
- 4) оцінювання ефективності за допомогою співвідношення інформації з певною системою цінностей; урахування обмеження з її використання та застосування на різних етапах багаторічної підготовки;
- 5) корекція з вибором альтернативи стосовно змісту, шляхів реалізації (впровадження) тощо або відмова від залучення інформації до системи знань спортсменів.

Вагомими характеристиками цього принципу вважаємо показники структурної важливості та надійності. Йдеться про відповідність структури та змісту теоретичної підготовки та можливості вирішення за її допомогою основних завдань (їх частин) системи підготовки спортсменів, що містяться та

підпорядковані основній меті – досягненню максимального індивідуально-можливого результату з одночасним формування особистості спортсмена. Надійність передбачає таку властивість теоретичної підготовки як зберігання в часі та у встановлених межах значення всіх параметрів, необхідних для виконання її функцій в заданих та заздалегідь визначених умовах застосування в системі багаторічного удосконалення спортсменів.

Для якісної реалізації принципу критичності визначено такі вимоги:

- використання комплексного підходу до обґрунтування та визначення структури і змісту теоретичної підготовки з урахуванням системоутворювальних чинників спортивної діяльності;
- встановлення об'єктивних взаємозв'язків між структурою та змістом теоретичної підготовки та сторонами життєдіяльності спортсмена, пов'язаними зі спортивною діяльністю та побутом;
- залучення передового досвіду до тлумачення спрямованості системи підготовки спортсменів та узагальненого розуміння місця суб'єктів та їх функцій в спортивній діяльності;
- врахування еволюції наукових поглядів на окремих елементах системи підготовки спортсменів, їх оперативне залучення до структури та змісту теоретичної підготовки, корекція з урахуванням доцільності та ефективності змагальної діяльності.

Принцип інформатизації в широкому розумінні ставить за мету якісну перебудову системи передачі знань в процесі багаторічного спортивного удосконалення в напрямі використання основних здобутків науково-технічного прогресу, підготовки особистості спортсмена до існування в світовому інформаційному просторі. У вузькому тлумаченні – це використання сучасних технологічних рішень для забезпечення якісного формування системи спеціальних знань в спортивній діяльності.

Цей принцип передбачає досягнення таких умов функціонування теоретичної підготовки в спорті, де формування знань, умінь та навиків потенційно забезпечується можливістю кожного суб'єкта спортивної діяльності (спортсмену)

до вільного доступу та взаємодії з «відкритою інформацією» за допомогою спеціально створених засобів, адекватних сучасному рівневі науково-технічного та економічного розвитку країни, рівневі організації діяльності в конкретному виді спорту.

Узагальнення думок науковців, їх структурно-змістове доповнення дає змогу стверджувати, що переваги врахування принципу інформатизації теоретичної підготовки при правильному підході до розроблення, впровадження, спрямованого використання інформаційно-комунікативних технологій варто вбачати в таких ознаках [11]:

- рекламна передбачає популяризацію специфічної інформації з розділу знань (блоку, виду спорту, їх групи тощо) та збільшення кількості учасників навчально-тренувального процесу в частині теоретичної підготовки;

- організаційна ґрунтується на оптимізації використання лімітованих для кожного етапу багаторічної підготовки тренувальних обсягів, що в умовах завантаженості тренерів дозволить збільшити якість роботи;

- продуктивна передбачає підвищення якості отриманої інформації, адже суб'єкт освітнього процесу матиме можливість обирати джерела інформації (тренер, спеціалізовані сайти, форуми тощо) та при потребі порівнювати їх когнітивний рівень;

- інформаційна передбачає отримання спортсменом інформації певного типу, значної кількості ґрунтовних знань із розділу (блоку) теоретичної підготовки.

- орієнтаційна передбачає формування інформаційного наповнення віртуального засобу теоретичної підготовки зі спрямованістю на вирішення цілей і завдань цілісної системи підготовки спортсменів (навчально-тренувального процесу й змагальної діяльності) та усунення характерних недоліків, які трапляються в спортивній діяльності на окремих етапах становлення спортивної майстерності;

- прогностична полягає в прогнозуванні соціального запиту щодо формування, систематизації, актуалізації та необхідності інформації з різних розділів теоретичної підготовки.

Урахування принципу інформатизації дає змогу вирішити проблеми накопичення та концентрації різної за спрямованістю інформації, одержаної в результаті проведення досліджень в окремих видах спорту чи галузі загалом. Це ґрунтується на властивості засобів теоретичної підготовки до нагромадження, коригування та створення так званих «банків інформації».

Зазначене вище засвідчує, що принцип інформатизації має потенціал конструктивного впливу на реформування та удосконалення системи теоретичної підготовки в спорті. Для якісної його реалізації визначено такі вимоги:

- використання в теоретичній підготовці широкого спектра засобів медіа технологій (інформаційної мережі Інтернет, соціальних комунікацій, візуалізації та відеопродукції, WEB-технології тощо);

- створення спеціальних засобів теоретичної підготовки з високим рівнем надійності і стійкої працездатності, гетерогенності (робота на різних поширених комп'ютерних та інших схожих на них засобах), можливості тестових перевірок, доступності, надійності і повноти інсталяції та деінсталяції;

- розгляд змісту теоретичної підготовки повинен будуватися з опорою на взаємозв'язок і взаємодію поняттєвих, образних і функціональних компонентів мисленнєвої діяльності спортсмена;

- відображення системи спеціальних знань в теоретичній підготовці як ієрархічної структури із урахуванням логічних взаємозв'язків, можливості контрольованих тренувальних дій, поетапного підвищення рівня знань суб'єктів навчально-тренувального процесу та засвоєння інформації достатньої для здійснення професійної діяльності.

Принцип економізації полягає в зменшенні витрат учасниками процесу теоретичної підготовки, технологічній оптимізації з використанням якісно нових підходів до його організації, створення й корекції існуючих засобів і методів та у використанні загальних тенденцій до зменшення використання ресурсів та/або збільшенні їх ефективності.

Це можна розглядати як визначення раціонального використання та об'єктивного розподілу послідовних кроків, потрібних для досягнення визначених

завдань теоретичної підготовки різного контингенту спортсменів. Суспільство зацікавлене в скороченні витрат на спортивний результат (видовище) [31].

Вимога досягнення результатів теоретичної підготовки з урахуванням принципу економізації може відбуватися в двох стратегічних напрямках та їх поєднанні. Перший передбачає досягнення ефекту з залученням найменших витрат, другий – найвищого результату за умов конкретного обсягу затрат.

Тренер при підготовці до тренувального заняття проводить низку операцій для збільшення його ефективності з плануванням та організацією окремих частин, добір засобів та методів тощо. При цьому під час теоретичної підготовки часто спостерігається нехтування цього через суб'єктивне ставлення чи перевантаженість іншими видами діяльності тренера, що надалі опосередковано може призвести до негативного впливу на результативність змагальної діяльності спортсмена.

Як показує практика, реалізація теоретичної підготовки спортсменів проводиться за залишком часу. Тобто якщо в тренувальному занятті залишається вільний від реалізації інших розділів підготовки час, є суб'єктивне бажання тренера, можливості до якісної підготовки інформаційного матеріалу, тоді вивчають теорію. Водночас це є неприйнятним.

У процесі теоретичної підготовки необхідно досягати не тільки ефективної взаємодії в межах персоніфікованої частини системи підготовки спортсменів (тренер–спортсмен) та матеріальних ресурсів, а й значної економії зусиль на його реалізацію, найбільш продуктивну адаптацію роботи.

Ефективна реалізація принципу економізації передбачає такі вимоги:

- визначення перспективної стратегії теоретичної підготовки в межах певного виду спорту чи групи видів спорту, об'єднаних за спільними ознаками змагальної діяльності.

- використання та залучення інноваційних технологій, які б дозволили інтенсифікувати безпосередній процес передачі та формування системи спеціальних знань в спортсменів;

- впровадження ефективних форм організації та управління, прискорення структурних змін, найбільш прогресивних форм організації діяльності, пов'язаної з формуванням системи спеціальних знань спортсменів;

- орієнтація на індивідуальні можливості контингенту, на який спрямовано тренувальні впливи, пов'язані з вибором оптимальних шляхів передачі інформації, доступністю та адаптованістю змісту тренувальних занять, їх частин та інших видів реалізації теоретичної підготовки;

- створення чіткої організаційної структури теоретичної підготовки, що передбачає розроблення положень про відповідні організаційні підрозділи при спортивних інститутах (федерація, асоціація, клуб тощо), визначення прав та обов'язків керівників, посадові інструкції виконавців, встановлення різних видів відповідальності підрозділів за невиконання їхніх обов'язків, чітке прийняття та передача розпоряджень, проведення інших організаційних заходів.

- розподілення відповідальності за змістове наповнення та реалізацію теоретичної підготовки між учасниками спортивної діяльності.

Принцип полісенсорності полягає в урахуванні та залученні до процесу теоретичної підготовки різних шляхів сприйняття інформації (або їх комплексу) спортсменів. Це вказує на вимогу забезпечення наочності для теоретичної підготовки, що реалізується на якісно новому, більш високому рівні з залученням зорового (візуальний), слухового (аудіальний), пропріорецептивного (тактильний канал отримання інформації) сприйняття спортсменом інформаційного матеріалу чи їх комбінуванні.

3.2 Модель системи знань спортсменів

Значна якісна зміна спорту загалом та окремих видів спорту за останній історичний період розвитку олімпійського спорту (від 1992 року і до сьогодні) переконливо засвідчує необхідність корекції моделі системи знань, яка є змістом теоретичної підготовки в спорті на макро- (спортивна діяльність загалом) та мікрорівні (окремі види спорту) [29]. У науковій та методичній літературі

дискретно подано інформацію про зміст теоретичної підготовки спортсменів, що передбачає актуалізацію науково-практичних питань, пов'язаних із моделлю системи знань спортсменів.

Вчені, Л. П. Матвєєв та В. М. Платонов, у низці публікацій зазначають існування та необхідність удосконалення інтелектуальної підготовки спортсменів.

При цьому в зміст інтелектуальної освіти введено сукупність різноманітних знань, потрібних для успішної тренувальної і змагальної діяльності.

Рис. 3.2. Узагальнена модель системи знань спортсменів

Таким чином, знання, що потрібні спортсменові, поділяються на три групи:

1. Знання світоглядного, мотиваційного, спортивно-етичного характеру. Передбачається, що зміст цієї структурної групи знань повинен формувати правильний особистісний погляд на світ та суспільство загалом і дати змогу осмислити сутність спортивної діяльності, суспільний устрій, особистісний сенс спорту загалом і спорту найвищих досягнень зокрема.

2. Знання системи підготовки. За основу цієї групи взято принципи і закономірності спортивної підготовки, природничо-наукові і гуманітарні основи спортивної діяльності, що повинні передаватися в умовах двостороннього освітнього процесу, який наявний в спортивній діяльності.

3. Спортивно-прикладні знання, що охоплюють основи техніки і тактики обраного виду спорту та методики оволодіння ними, закономірності розвитку рухових якостей, планування і побудови занять, гігієни, режиму харчування та відпочинку, медичного контролю та самоконтролю, засобів попередження травм, розвитку обраного виду спорту, класифікаційних нормативів тощо, інвентарю, обладнання тощо.

Проте ми схильні говорити не про самостійну інтелектуальну підготовку, а про неї як передумову формування теоретичної підготовленості спортсменів.

Інші фахівці [504] запропонували структуру теоретичної підготовки, що має значно більшу кількість змістових розділів. Зрозуміло, що період виконання дослідження (1981) не відповідає сучасним уявленням, проте ми схематично подали модель системи знань (рис. 3.3).

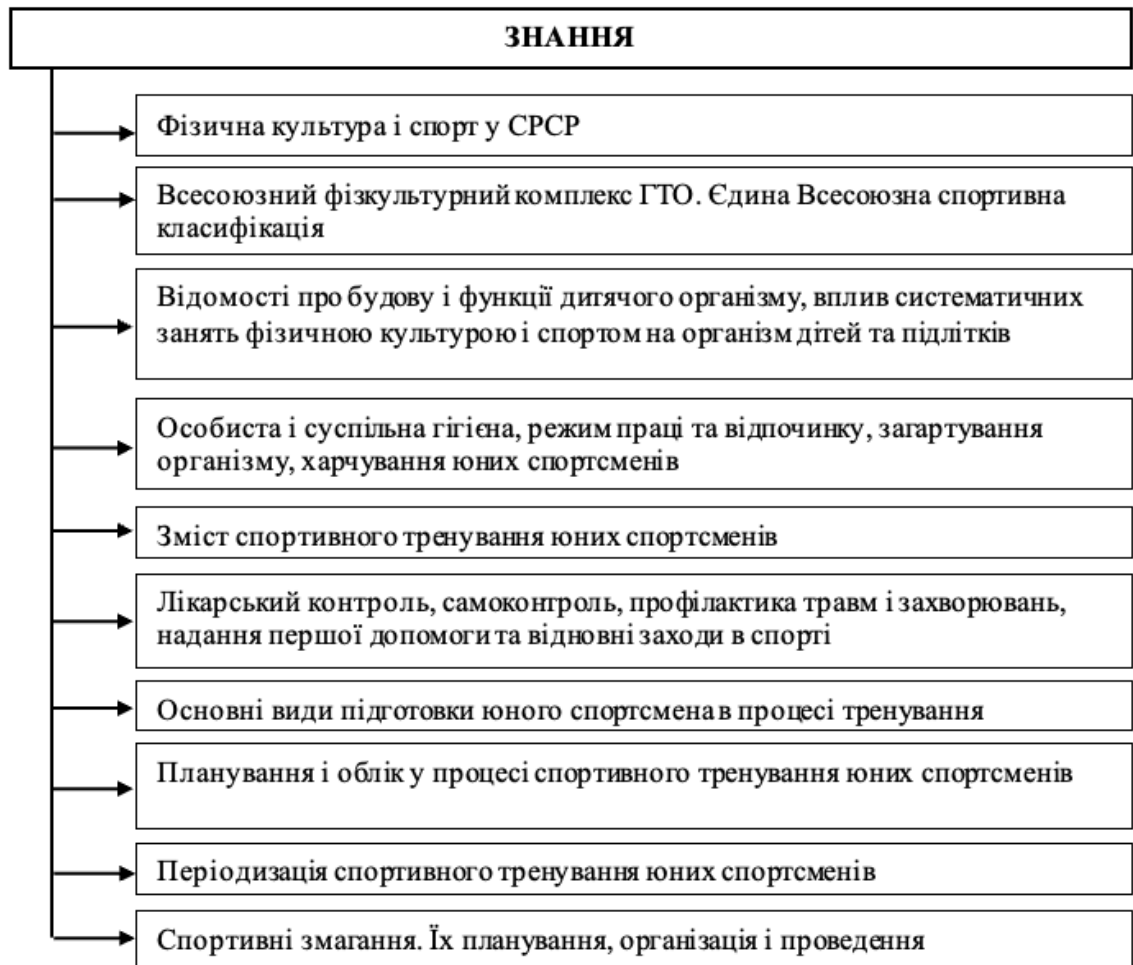

Рис. 3.3. Модель системи знань спортсменів

Недоліками поданих моделей систем знань (рис. 3.2 та 3.3) є їх спрощене представлення та відсутність функціональних зв'язків між окремими розділами знань в теоретичній підготовці. Модель, що становить собою визначену сукупність знань повинна містити ознаки системи та узгодженість її окремих компонентів для досягнення поставленої мети [13].

Окрім цього, у попередніх дослідженнях виявлено відсутність таких основних властивостей, які пов'язані зі системами [18]:

- цілісності – первинність цілого до частин;
- неадитивності – принципова неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей складових її компонентів;
- структурності – можливість декомпозиції системи на компоненти та встановлення зв'язків між ними;
- ієрархічності – кожний компонент системи може розглядатися як система (підсистема) ширшої глобальної системи.

Існування детермінованої та верифікованої системи знань спортсменів є доведеною необхідністю. Більшістю спеціалістів у різних видах спорту зазначається, що без сформованої системи знань спортсменам набагато важче досягнути високих результатів в обраному виді спорту.

Окрім того, аналіз наукової та методичної літератури засвідчив, що існує дискретність при розгляді структури та частково змісту спеціальних знань спортсменів, навіть тих, які не пов'язані зі специфікою змагальної діяльності [45]. Це вказує на те, що в реалізації теоретичної підготовки спортсменів немає чітко визначеної спрямованості. Значна якісна зміна спорту загалом та окремих видів спорту за останній історичний період розвитку олімпійського спорту (від 1992 року і до сьогодні) свідчить про необхідність корекції моделі системи знань, яка є предметом теоретичної підготовки в спорті на макро- (спортивна діяльність загалом) та мікрорівнях (окремі види спорту) [35].

Недоліками відомих на сьогодні моделей систем знань є їх спрощене представлення та відсутність функціональних зв'язків між окремими розділами знань в теоретичній підготовці. Модель, що становить визначену сукупність знань, повинна містити ознаки системи та узгодженість її окремих компонентів для досягнення поставленої мети. У нашому випадку це формування теоретичної підготовленості спортсменів із необхідністю посилення ефективності навчально-тренувального та змагального процесу та входження особистості спортсмена в суспільство, тобто його соціалізація загалом.

Наші дослідження, пов'язані з аналізом документальних матеріалів у різних групах видів спорту [39], дозволяють констатувати, що уявлення теорії та практики підготовки спортсменів стосовно системи знань потребують змін, рівнозначних еволюції спортивної діяльності [45]. Тому ми переосмислили та узагальнили розділи інформації, що дало змогу сформуванати авторську модель системи знань в теоретичній підготовці спортсменів (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Авторська модель системи знань спортсменів

Запропонована модель системи знань спортсменів містить у собі дві підсистеми знань – основні та допоміжні.

Для підсистеми «Основні знання» характерна цілеспрямована та організована передача інформації в процесі підготовки.

Аналіз навчальних програм для ДЮСШ, СДЮШОР та ШВСМ у різних групах видів спорту дозволив сформувати структуру цієї підсистеми. Ми вдосконалили інформацію, згідно з якою до основних знань належать такі групи: «Гуманітарні та соціалізувальні знання», «Система підготовки спортсменів», «Забезпечення системи підготовки спортсменів», «Безпека, правила безпеки».

За твердженням значної частини фахівців зі спорту, першочерговими в структурі системи знань спортсменів повинні бути знання, які стосуються системи підготовки спортсменів [44]. Зважаючи на різноманітність блоків знань, на цьому рівні моделі системи знань ми прийняли рішення про розмежування знань, що пов'язані зі змагальною діяльністю (на прикладі обраного виду спорту) та навчально-тренувальним процесом (на різних етапах багаторічної підготовки). Це дозволило включити в авторську модель як похідні від «Системи підготовки спортсменів» – розділи «Змагальна діяльність» та «Навчально-тренувальний процес». Схожа ієрархія взаємозв'язків наявна в системі підготовки спортсменів, тобто її складових тренування, змагання та відпочинку.

Конкретизація змісту теоретичної підготовки в різних групах (видах) спорту вказала, що розділ «Змагальна діяльність» повинен складатися з такого: блоків знань про єдину спортивну класифікацію [33], значення спортивної класифікації в системі підготовки спортсменів [48], правила змагань; положення про змагання, організацію та проведення змагань, місце змагань, вікові групи та вагові категорії учасників змагань, права та обов'язки учасників змагань, розмітка змагальної дистанції, поняття про стартову та фінішну зони, проходження дистанції; форма учасників, рейтинг спортсменів при відборі до збірних команд [48], планування, характеристика систем визначення переможця [9], відбір та комплектування команд для участі в міжнародних змаганнях серед кадетів і юніорів [26], кількісний та якісний склад суддів, їх обов'язків та офіційні жести [17], умови, в яких відбудуватимуться змагання, розробка індивідуальних планів для спортсменів, характеристика суперників, вибір тактичного плану [35]. Необхідність оновлення та доповнення змісту цього розділу пов'язана із суттєвим збільшенням кількості змагань та комерціалізацією спорту загалом [18]. Важливим, на наш погляд, є

розгляд питань, пов'язаних із правилами подання та оформлення заявок на участь в змаганнях, ознайомленням з особливостями комерційних змагань чи систем змагань, вивчення правового аспекту участі та відмови в двосторонньому договорі стосовно організації чи участі в змаганнях. Ця інформація повинна залучатися починаючи з етапу підготовки до вищих досягнень.

Більшість фахівців зі спорту зазначає, що система змагань не може існувати відокремлено, що дозволило нам залучити до неї ті знання, які стосуються навчально-тренувального процесу, а саме: інтегральна підготовка, знання з психологічної, тактичної, технічної, фізичної підготовки, індивідуальний план тренування, методи та засоби підготовки спортсменів, методологія удосконалення різних сторін підготовленості спортсменів, модельні характеристики спортсменів вищої кваліфікації, періодизація підготовки спортсменів, планування та облік спортивного тренування, організація та конспект навчально-тренувального заняття, понятійний апарат виду спорту [12].

В умовах створення авторської моделі системи знань спортсменів на гностичному рівні спроектовано залежність підготовки спортсменів від її забезпечення. При цьому йдеться про знання, які сприяють розумінню та усвідомленню спортсменами ролі цих чинників.

Перед спортсменом переважно ставиться умова беззаперечного виконання вказівок та програми, запропонованої власне тренером. Це зводить до мінімуму не тільки втручання, а й подекуди розуміння спортсменом тренувальних завдань.

Таким чином, розділ «Навчально-тренувальний процес» є важливим з огляду на необхідність усвідомлення спортсменами процесу своєї спортивної підготовки. Водночас він є найбільшим за обсягом на етапах багаторічної системи підготовки в різних видах спорту [24]. Основними блоками цього розділу є такі:

- засади техніки – спеціальна термінологія, основні поняття про техніку, властивості спортивного інвентарю, механізми роботи основного й додаткового устаткування, кінематичні характеристики; поняття про ритм і темп, помилки, шляхи та методи їх усунення, розташування спортсменів в умовах навчально-тренувального процесу [549]. Одночасно на вищих етапах підготовки (ПдВД)

пропонується розглядати біомеханічні засади спортивної техніки, її окремих ланок, методи вдосконалення біомеханічної системи; вплив інвентарю на зміни в діяльності біомеханічної системи в виді спорту [24], характеристику етапів навчання техніки, послідовність навчання, помилки в техніці [498].

- засади методики навчання та початкового тренування, що пов'язано з єдністю навчального та виховного процесів, дидактичними принципами, методикою початкового навчання, організацією занять, структурою тренувального заняття, побудовою, змістом, тривалістю та розподілом фізичних навантажень, варіантами проведення тренувальних занять, значенням розминки, особливостями міжм'язової координації [34];

- фізична підготовка – значення в спортивному тренуванні, фізичні якості; загальна та спеціальна фізична підготовка у видах спорту, взаємодія загальної та спеціальної фізичної підготовки, шляхи їх розвитку [35], класифікація вправ [17], тренування в умовах середньогір'я та різних кліматогеографічних районах [12; 37].

- планування та облік спортивного тренування – характеристика багаторічного тренування, мета, завдання, засоби та їх розподілення за роками, щоденник спортсмена, зміст тренувального заняття, частота серцевих скорочень, самопочуття, показники режиму, організація, зміст і спрямованість навчально-тренувальних занять [27], індивідуальний план тренування, планування обсягів тренувальних і змагальних навантажень, співвідношення між основними видами підготовки спортсмена [6], підготовка в річному циклі, характеристика періодів, етапів, мезо- та мікроциклів, функції управління процесом, види планування, самоконтроль [9].

Починаючи з етапу спеціалізованої базової підготовки, спортсменам пропонується включати інформацію, пов'язану з психологічною підготовкою спортсменів, наприклад, характеристика передзмагальних станів, засоби та методи регуляції негативних психічних станів [48], характеристика загальної та спеціальної психологічної підготовки, формування стійкості до чинників, які

відволікають спортсмена, психолого-педагогічні підходи до нервово-психічного відновлення спортсмена [41].

3.3 Характеристика чинників ефективності теоретичної підготовки в спорті

Система теоретичної підготовки становить собою сукупність сутностей, суб'єктно-об'єктних відносин із формування спеціальних знань та зв'язками між учасниками педагогічного процесу, виокремлених із середовища спортивної діяльності на певний час для забезпечення різностороннього вивчення відповідної сторони підготовки спортсменів.

З огляду на сформовану авторську концепцію та модель системи знань спортсменів, потрібних для формування якісного рівня теоретичної підготовленості спортсменів зі спрямуванням на досягнення основних завдань системи підготовки спортсменів, систему теоретичної підготовки можна подати у вигляді множини взаємопов'язаних елементів та їх взаємодії.

Система теоретичної підготовки функціонує завдяки об'єктивним чинникам. При характеристиці системи теоретичної підготовки розглянемо їх зміст (рис. 3.5).

Рис. 3. 5. Теоретична підготовка в системі багаторічного удосконалення спортсменів

Об'єктивним для системи підготовки є те, що до формування спортивної майстерності спортсменів долучаються різні соціальні групи та інститути [29]. Таким чином, можна визначити чинник ефективного існування системи теоретичної підготовки, пов'язаний з об'єктивною наявністю джерел та шляхів передачі інформації в теоретичній підготовці (рис. 3.6).

Зазначимо, що основними джерелами інформації в спорті можуть бути лише ті організації чи соціальні інститути, які є в межах спортивної діяльності. Незважаючи на те, що значна частина спеціальної інформації для спортсменів сформована поза межами відносин тренера та спортсмена, вона потрапляє в систему підготовки безпосередньо за погодженням соціальних інститутів.

Багато фахівців з історії та теорії спорту вказують, що визначальне місце в розвитку того чи іншого виду спорту, його еволюції займає міжнародна федерація з виду спорту [35]. При цьому зазначимо, що діяльність федерації відбувається на кількох рівнях. Макрорівнем діяльності з розвитку виду спорту, зокрема формування системи теоретичної підготовки у виді спорту, вважаємо Міжнародну федерацію.

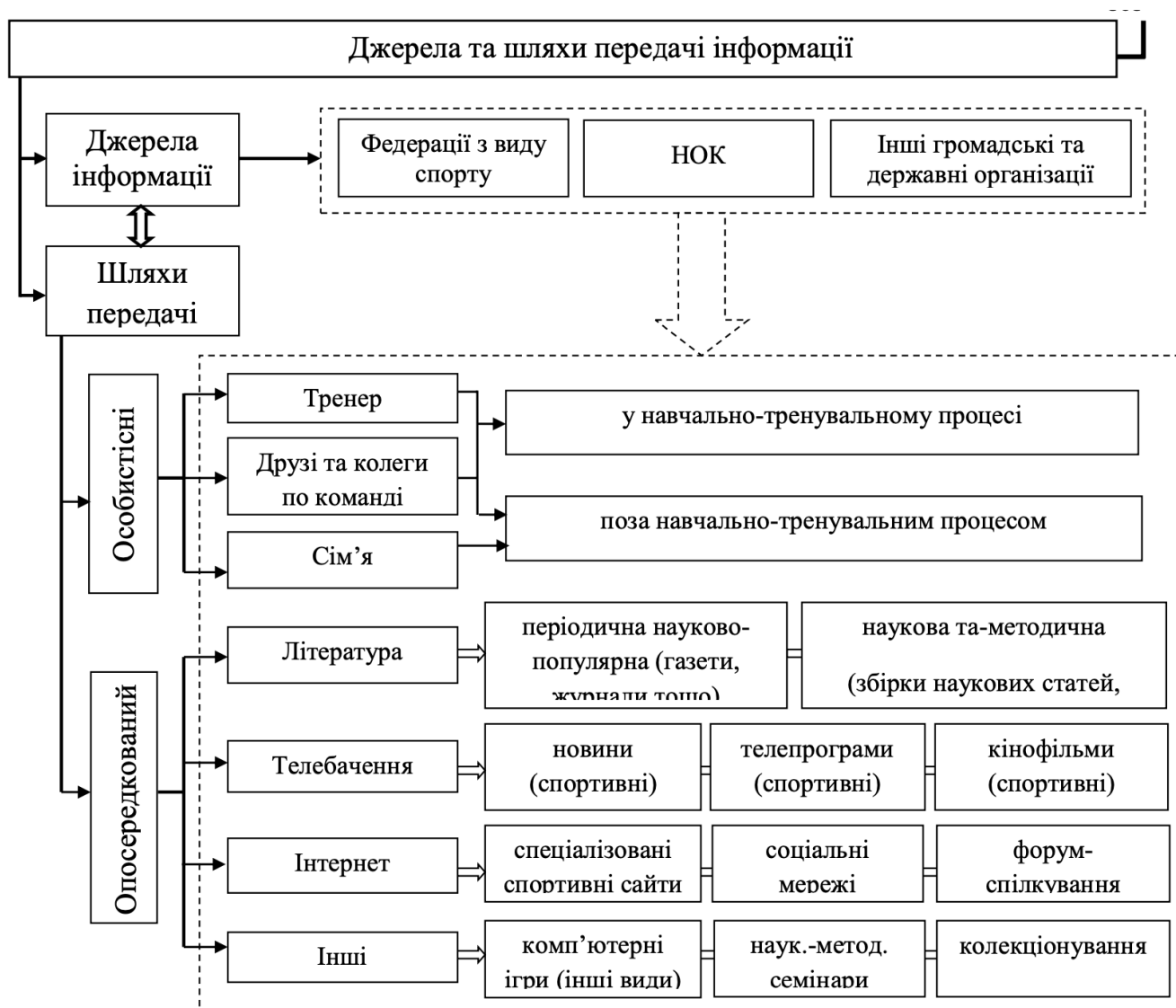

Рис. 3.6. Джерела та шляхи передачі інформації в теоретичній підготовці

Мікрорівень визначається діяльністю національних федерацій з відповідних видів спорту, які повинні нести персональну відповідальність за організацію цілісного (у тому числі науково-методологічного) забезпечення системи підготовки спортсменів, її різних сторін. Власне вони й повинні відігравати основну роль у формуванні системи спеціальних знань та сприяти їх передачі спортсменам.

Важливу роль у формуванні та розвитку спорту відіграє діяльність Національного олімпійського комітету (України). Він бере на себе значну частину зобов'язань з проведення просвітницької діяльності серед населення, зокрема в частині олімпійської освіти. На нашу думку, його діяльність також тісно пов'язана зі створенням уявлення та формуванням змісту інформації для

спортсменів на різних етапах багаторічної системи підготовки у зв'язку із розробленням великої кількості спеціально розроблених просвітницьких програм [25].

Беззаперечно, що цими двома громадськими соціальними інститутами не обмежується робота зі створення змісту теоретичної підготовки. Окрім цього, їхня діяльність може бути частково або взагалі не узгодженою як за часом реалізації, так і за її змістом. Ці два джерела інформації діють на макрорівні системи підготовки та не долучаються до безпосереднього навчально-тренувального процесу.

У зв'язку з цим виокремлено третю групу джерел, що, на нашу думку, суттєво залучаються до організаційно-методичних аспектів теоретичної підготовки в спорті на макрорівні (інші громадські та державні організації). До них належать громадські спортивні клуби з різних видів спорту, що створюються на місцях, фонди для підтримки спорту (Я. Клочкової, Д. Селантьєва, братів Кличків, А. Котельника), державні установи (дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані ДЮСШ олімпійського резерву, спортивні школи (інтернати), училища фізичної культури тощо), навчальні заклади різного рівня акредитації (коледжі, інститути, академії, університети), відділення обласних та міських спортивних комітетів тощо. Вони відокремлено та в тісній взаємодії створюють надійне підґрунтя для змісту та структури теоретичної підготовленості спортсменів, залучаючи традиційні та специфічні форми організації діяльності.

Загалом у межах зазначеної класифікаційної ознаки джерела інформації, які ми запропонували, є основою для змісту та структури теоретичної підготовки в спорті, що відображено схематично (див. рис. 3.6). Це відбувається незалежно від додаткового залучення спеціалістів та інформації з інших видів діяльності (медицина, фармакологія, фізіологія, біологія тощо).

При відображенні класифікації теоретичної підготовки ми взяли за основу твердження, стосовно якого джерела інформації є регламентувальними для шляхів передачі, що дозволило їх розглядати в комплексі.

Діяльність тих чи інших організацій, що стосується створення ефективної системи теоретичної підготовки, пов'язана не тільки з визначенням раціональних змісту та структури спеціальної системи знань для передачі спортсменам в навчально-тренувальному процесі. В їх основі також повинно бути визначення найбільш ефективних та доступних шляхів передачі інформації.

Аналітичний огляд теорії та практики спорту вказує на низький рівень розробленості цього сегмента системи підготовки спортсменів. Отже, наявні наукові дані [44] та інтерпретація спеціальної дидактичної інформації вказують на необхідність виокремлення двох основних шляхів передачі інформації, їх груп. Перший пов'язаний з особистісною комунікацією суб'єкта та об'єкта (спортсменів) теоретичної підготовки. При цьому ми встановили, що суб'єктами передачі спеціальних знань можуть бути тренер, друзі та колеги по команді, сім'я.

Основна частка передачі знань та реалізації теоретичної підготовки припадає на тренера. Традиційно, на думку науковців, тренер є керівним елементом персоніфікованої частини системи підготовки спортсменів. Власне професійне становлення та спеціальна освіта тренера повинні бути пов'язаними з оволодінням прийомами якісної передачі знань в навчально-тренувальному процесі [20].

У процесі тренувань спортсмен постійно перебуває в різних соціальних групах. У них відбувається безпосередня тренувальна діяльність, спілкування та в результаті цього передача знань (умінь). Можна стверджувати, що вона може бути як односторонньою (від більш до менш кваліфікованих спортсменів), так і двосторонньою (взаємною між спортсменами одного віку, кваліфікації тощо).

Одним із потужних чинників у формуванні особистості спортсмена, що також опосередковано впливає на рівень підготовленості є сім'я. В умовах окремих форм існування спорту в суспільстві (паралімпійський спорт, Спеціальні Олімпіади) функції сім'ї надається особливе та визначне місце [25], що і зумовило введення цього шляху передачі інформації. При цьому варто зазначити, що для якісної та ефективної діяльності цього безпосереднього шляху передачі інформації потрібно проводити спеціальну просвітницьку та професійно-

орієнтовану роботу, що може бути реалізована тими організаціями чи соціальними інститутами, які перебувають в межах спортивної діяльності та є її джерелами.

Зазначене вище дозволяє нам стверджувати, що тренер, друзі та колеги по команді можуть виконувати свої функції передачі знань як у межах навчально-тренувального процесу, так і поза ним. На відміну від цих двох, сім'я як безпосередній шлях передачі інформації може реалізовуватися лише поза навчально-тренувальним процесом, що зумовлено об'єктивними обставинами (фахова підготовка, доступ до місць тренувань, наявність повноважень тощо).

Другий шлях передачі інформації передбачає опосередковану взаємодію суб'єкта та об'єкта процесу теоретичної підготовки. Аналіз значного масиву інформації, пов'язаного з опосередкованим впливом на систему знань особистості, дозволив розглянути кілька груп у межах опосередкованого шляху передачі знань в теоретичній підготовці. Ми розглянули їх на основі хронологічного виникнення. При цьому зауважимо, що визначення ступеня доступності та обґрунтованості потребує низки подальших наукових досліджень.

Таким чином, однією з першочергових груп для передачі системи знань спортсменів є література. Поява писемності та її розвиток вказує, що цей шлях опосередкованої передачі знань є одним з перших в історичному розгляді. При цьому на сьогодні в світі та Україні видають чимало спеціальної літератури, яка може мати обґрунтоване інформаційне наповнення, пов'язане з теоретичною підготовкою. Основними конкретизованими напрямками його реалізації вважаємо періодичну науково-популярну літературу, до якої належать газети, журнали, брошури тощо. Водночас об'єктивною в сучасній спортивній діяльності є потреба створення та підтримання функціонування наукових і методичних видань різного рівня. Серед них інформаційне наповнення для спортсменів мають збірки наукових статей, навчальні та методичні посібники. Для спортсменів, які перебувають на більш пізніх етапах багаторічного вдосконалення рекомендовано в процесі теоретичної підготовки ознайомлюватися з монографіями, науковими дослідженнями різного рівня (у тому числі дисертаційні роботи).

Наступним опосередкованим шляхом передачі інформації, що історично сформувався в ХХ столітті, є телебачення. Загальновідомим є те, що сьогодні в світі та Україні функціонує багато телевізійних каналів державного та приватного підпорядкування [25], у тім числі деякі з них повністю присвячені спортивній тематиці. Таким чином, вбачаємо можливість сприяння формуванню та удосконаленню теоретичної підготовленості спортсменів за допомогою використання телебачення. Розгляд зазначеного опосередкованого шляху передачі знань вказує на можливість впливу на систему спеціальних знань спортсменів за допомогою новин, телепрограм, кінофільмів. При цьому відзначимо, що з найбільшою оперативною корекцією та варіативним змістом є новини. Дещо менше, але з вищим рівнем обґрунтованості інформації, можна використовувати тематичні телепрограми. Власне вони вже широко представлені на різних телеканалах. Проте їхня тематика потребує додаткового узгодження з основними розділами теоретичної підготовки, що може бути наявним у функціях джерел інформації. Найбільш об'ємним опосередкованим шляхом передачі знань вважаємо кінофільми. Відомо, що вони мають кілька векторів свого розвитку. Фільми бувають художні, документальні, науково-популярні. Власне для теоретичної підготовки, на нашу думку, найбільш раціонально використовувати дві останні категорії. Створення такого засобу теоретичної підготовки є великим за обсягом та витратним процесом, проте його функціонування може передбачати тривалий час експлуатації та стандартність підходів до розгляду системи спеціальних знань.

Історично останнім створено такий опосередкований шлях передачі інформації як Інтернет. При цьому значна частина фахівців з педагогіки, фізичної культури та спорту визначають його перспективність [13]. Це дозволяє нам наполягати на необхідності його ефективного використання в межах теоретичної підготовки спортсменів. Серед різноманіття варіантів формування теоретичної підготовленості за допомогою Інтернету варто розглянути такі основні шляхи передачі інформації: спеціалізовані спортивні сайти, соціальні мережі (зі створенням відповідних груп за тематикою), форум-спілкування. З розвитком

науково-технічних засобів можна передбачити появу нових варіантів стосовно зазначеного опосередкованого шляху передачі інформації.

Аналітичний огляд та аналіз даних, проведений за цим чинником існування теоретичної підготовки (джерела та шляхи передачі інформації), вказав на групу, яка за своєю структурою та специфікою відрізняється від попередніх. До того ж вона має значний потенціал у формуванні теоретичної підготовленості спортсменів. З урахуванням того, що ця група містить малу кількість об'єднувальних критеріїв, прийнято рішення про виокремлення групи опосередкованого шляху передачі інформації під назвою «інші» (див. рис. 3.6). Основними варіантами передачі інформації в ній є комп'ютерні ігри (інші види ігор), проведення науково- та навчально-методичних семінарів, колекціонування, електронні навчальні посібники тощо.

У сучасній педагогіці думки спеціалістів стосовно комп'ютерних ігор та їх ролі у вихованні особистості різняться [22]. З одного боку вказується на їх широку різноманітність, та з другого – на недоліки стосовно зміщення акцентів від навчальних до суто розважальних (ігрової діяльності) [14]. На наше переконання при якісному підході до формування змісту, що буде забезпечене діяльністю відповідних джерел інформації, комп'ютерні та інші види ігор мають значні перспективи стосовно використання в системі теоретичної підготовки спортсменів.

Наступний варіант зазначеної групи опосередкованого шляху передачі інформації пов'язаний з когнітивними та організаційними можливостями науково- та навчально-методичних семінарів для спортсменів. Відзначимо, що в практиці спорту трапляються поодинокі згадування стосовно застосування цього варіанта до спортсменів. Проте їх зміст, структура та організація є недостатньо обґрунтованими для того щоб стверджувати про ефективність в навчально-тренувальному процесі для реалізації теоретичної підготовки.

Введення до цієї групи колекціонування пов'язане з тим, що воно в різних його проявах (нумізматика, олімпійська філателія, філокартія, фалеристика тощо) має систематизований та кумулятивний характер. Це дозволяє отримати в процесі

теоретичної підготовки обґрунтовані та історично перевірені факти. Водночас функціональними обов'язками джерел інформації вважаємо потребу в створенні та удосконаленні нових колекційних збірок (різних видів) і наповнення їх об'єктивним і оптимальним змістом.

Свою чергою електронні навчальні посібники є узагальненим варіантом серед групи опосередкованих шляхів передачі інформації. У них може бути вміщена та якісно репрезентована уся потрібна інформація, що розкриває зміст та структуру теоретичної підготовки спортсменів відповідно до етапу багаторічної підготовки.

Таким чином, розподіл теоретичної підготовки за джерелами та шляхами передачі інформації містить два взаємопов'язаних компоненти. Щодо шляхів передачі інформації визначено існування безпосереднього та опосередкованого шляхів. Перший (безпосередній) представлений тренером, друзями та колегами по команді, сім'єю та другий (опосередкований) такими групами: література, телебачення, Інтернет тощо.

Наступним закономірним чинником існування теоретичної підготовки визначено умови реалізації (рис. 3.7). За основу цього підходу взято об'єктивні критерії організації та забезпечення умов для теоретичної підготовки спортсменів. Так визначено два основних види теоретичної підготовки (систематизована та стихійна).

Організована теоретична підготовка передбачає, що планування та реалізація теоретичної підготовки спортсменів відбувається на основі залучення обґрунтованих та перевірених знань з дидактики спорту. Суттєвими ознаками цього виду теоретичної підготовки є наявність послідовного розкриття системи знань в багаторічному удосконаленні спортсменів, використання адекватних та ефективних методів і засобів, критеріїв контролю тощо, та наявність передбачуваного віддаленого ефекту з цього розділу системи підготовки спортсменів.

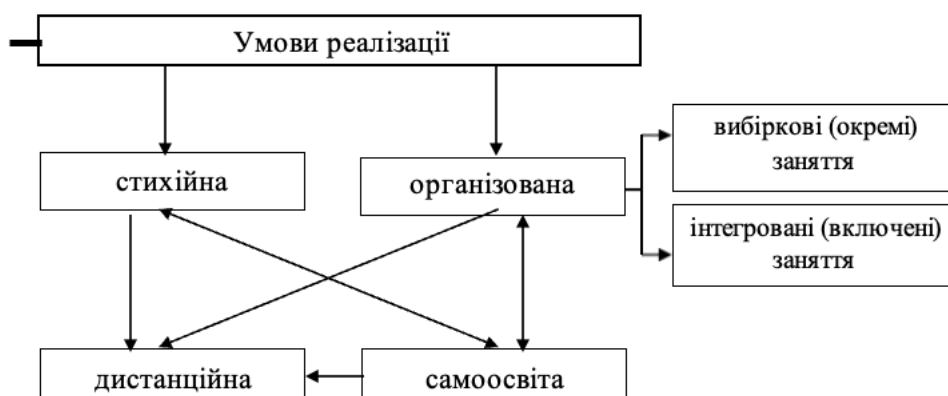

Рис. 3.7. Умови реалізації теоретичної підготовки

Ми вважаємо, що власне організована теоретична підготовка є основною в системі підготовки спортсменів при їх перебуванні на різних етапах багаторічного спортивного удосконалення. При цьому варто зазначити можливості до її реалізації як спеціально організовані тренувальні заняття (вибіркові заняття), так і як частину цілісного заняття, разом з удосконаленням інших розділів підготовки (інтегровані заняття). Узагальнення теорії та практики спортивної підготовки в різних видах спорту дозволяє стверджувати на паралельному існуванні та ефективності цих двох організаційних форм навчально-тренувальних занять [17].

На відміну від організованої, стихійна теоретична підготовка не містить чітко виражених систематизованих ознак. Вона переважно є наслідком незапланованих (інколи непередбачуваних) зовнішніх впливів на спортсмена зі сторони навколишніх та інших джерел інформації. Водночас стихійна може вирізнятися значно більшим емоційним впливом та відповідно вмотивованістю спортсменів до сприйняття інформації. Це може відбуватися під час зустрічей з відомими та провідними спортсменами (тренерами) в обраному виді спорту.

Зрозуміло, що в цьому разі авторитет особи передавача інформації є суттєвим, що своєю чергою дозволяє стверджувати на більш високому якісному рівні засвоєння інформації.

Окремою групою ми визначили знання, отримані спортсменами за допомогою самоосвіти. Зазначена форма удосконалення теоретичної підготовленості спортсменів характеризується свідомим та активним ставленням

спортсменів до виконання своїх професійних обов'язків. Її визначення пов'язане з великим масивом інформації та різними можливостями контингенту спортсменів, що відкриваються на сучасному рівні розвитку спорту та суспільства загалом [19]. На сьогодні, за умови створення сприятливих умов, самоосвіта як форма теоретичної підготовки може вирішити значну частину питань, пов'язаних з фінансовими та часовими аспектами навчально-тренувального процесу в розділах теоретичної підготовки [18].

Отже зауважимо, що самоосвіта як форма теоретичної підготовки може реалізовуватися як на підставі попередньо створених обґрунтованих та об'єктивних знань, так і на сприйнятті неструктурованої інформації, що може бути наслідком зовнішніх впливів на особистість спортсмена. Це дозволило нам стверджувати про існування взаємозв'язків між самоосвітою, організованою та стихійною теоретичною підготовкою одночасно.

Більш універсальною є дистанційна теоретична підготовка. Вона отримала можливість суттєвого організаційно-методичного розвитку з появою та удосконаленням сучасних засобів комунікації [25]. Дистанційні технології навчання отримали значне використання в класичній дидактиці, у тім числі навчальному процесі у вищих навчальних закладах [28].

Отже, у науковій та методичній літературі з галузі фізичної культури і спорту визначено можливості використання різних засобів дистанційної освіти [32]. Ми вперше виявили роль дистанційних технологій в теоретичній підготовці спортсменів із можливостями їх якісного та широкого використання. При цьому зауважимо, що дистанційна теоретична підготовка за організаційно-методичними складовими може бути як систематизованою, так і стихійною, реалізовуватися спортсменами самостійно та перебувати в межах визначеного навчально-тренувального процесу (тренувальні заняття, навчально-тренувальний збір тощо). Насамперед йдеться про те, що державні та громадські спортивні організації можуть та, на наш погляд, повинні створювати нові якісні та ефективні засоби формування теоретичної підготовленості спортсменів. Ці засоби, за умови їх доступного розміщення (Інтернет, соціальні мережі, засоби масової інформації

тощо), можна використовувати в систематизованій та стихійній формах теоретичної підготовки. Окрім цього, їх доступність дозволяє спортсменам самостійно корегувати рівень ґрунтовності бажаних для отримання знань або ж тренерам включати їх при плануванні розділу теоретичної підготовки на різних етапах багаторічного спортивного удосконалення.

Наступним важливим чинником для обґрунтування організаційно-методологічних основ теоретичної підготовки є її обсяг (рис. 3.8).

Сформована авторська модель системи знань спортсменів (див. підрозділ 3.2) зумовлює необхідність відображення ґрунтовності та обсягу висвітлення інформації в навчально-тренувальному процесі. Так, ми визначили кілька видів теоретичної підготовки за обсягом інформації.

Узагальнена теоретична підготовка передбачає розгляд (переважно поверхневий) розділу теоретичної підготовки або кількох розділів, об'єднаних спільною тематикою. Вона може проводитися для кількох груп спортсменів, що потребують формування визначеного компонента системи спеціальних знань.

Тематична теоретична підготовка передбачає розгляд окремої теми в межах визначеного розділу теоретичної підготовки, сегментарна – частини інформаційної теми окремого розділу теоретичної підготовки спортсменів на визначеному етапі системи багаторічного удосконалення. Своєю чергою деталізована теоретична підготовка є ґрунтовним розглядом спеціальної інформації, що міститься в окремому сегменті інформаційної теми розділу теоретичної підготовки.

Дефініційна теоретична підготовка спортсменів пов'язана із з'ясуванням змісту окремих термінів та понять, що використовуються в спортивній діяльності з урахуванням специфіки змагальної діяльності в певному виді спорту. При цьому у дефініційній можна також використати ті терміни та поняття стосовно яких спортсмен свідомо відчуває потребу в роз'ясненні (фізіологічні, біохімічні, медичні тощо) [6].

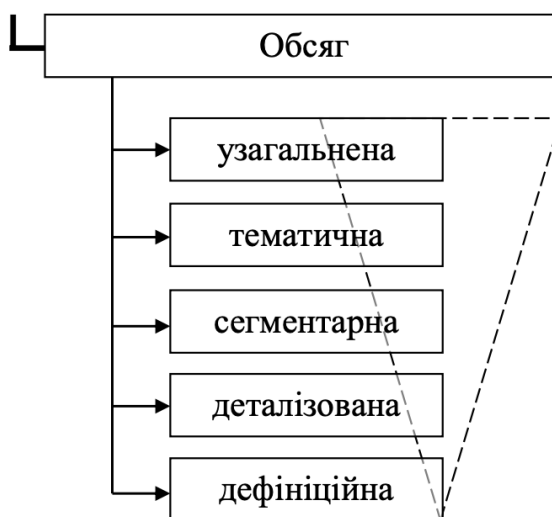

Рис. 3.8. Види теоретичної підготовки за обсягом

Виявлений чинник (обсяг) теоретичної підготовки сформований за принципами «концентрації» та «матрьошки». Тобто з переходом від одного до іншого рівня відбувається більш поглиблений та якісний розгляд змісту теоретичної підготовки. Це дозволяє тренерам (іншим суб'єктам передачі інформації) запропонувати спортсменам той рівень ґрунтовності інформації, який відповідає етапу багаторічної підготовки та сформованості пізнавальних процесів спортсменів.

Із удосконаленням рівня майстерності та тренуваності спортсменів виникає потреба більш детального розгляду різних аспектів системи підготовки спортсменів. Окремі науковці вказують, що для постійного формування та підтримання надійності адаптаційних процесів від тренера вимагається постановка перед спортсменом нових вимог з використанням різноманітних засобів тренування, що є актуальним і для теоретичної підготовки [17]. Це можна спостерігати при порівнянні спортсменів на етапі початкової підготовки зі спортсменами, які перебувають на ПдВД та подальших. Тобто на початкових етапах спортсмени зацікавляються тільки поверхневими аспектами стосовно змісту теоретичної підготовки. Водночас форсування їх підготовки на цьому етапі може призвести до зриву адаптації загалом (незалежно від розділу системи підготовки). При цьому спортсмени на більш пізніх етапах ставлять перед тренером низку

професійно орієнтованих, вузько спрямованих питань, які, на їхню думку, дозволять підвищити рівень спортивних результатів, розкрити власні приховані резерви, здобути (перейняти) новий досвід в обраному виді спорту. Можна стверджувати, що інколи тренери не можуть відповісти на окремі запитання, що пов'язані з ґрунтовним володінням системою знань, що перебуває частково поза межами галузі фізичної культури та спорту або зазнали еволюційного оновлення та об'єктивно не могли потрапити до системи знань тренера.

Ще одним чинником, що визначає закономірне існування системи теоретичної підготовки, є період реалізації (рис. 3.9).

На нашу думку, теоретична підготовка може реалізовуватися в трьох основних періодах. Перший з них характеризується тим часовим відрізком, коли особа ще не залучена до системи багаторічного спортивного удосконалення.

Водночас у цьому періоді немає можливості отримання спеціальної інформації, що стосується тих чи інших елементів знань, які є компонентами системи теоретичної підготовки в певному виді спорту. На нашу думку, у цей період зазнає своєї реалізації випереджувальна теоретична підготовка. На практиці структуру та зміст випереджувальної теоретичної підготовки пов'язуємо переважно з діяльністю різних спортивних організацій, що надають інформацію суспільству про ті чи інші процеси, які актуальні в окремому виді чи спорті загалом. Зрозумілим є те, що управління випереджувальною теоретичною підготовкою, зокрема визначення рівня її ефективності, є обмеженим. Це пов'язано з тим, що особа, яка є реципієнтом інформації ще безпосередньо не перебуває в системі педагогічної взаємодії, тобто в навчально-тренувальному процесі. Отже, навіть та спеціальна інформація, яка потрапляє до них через засоби масової інформації, теоретичні заняття з фізичної культури та іншими шляхами визначається приналежністю до сукупності знань випереджувальної теоретичної підготовки.

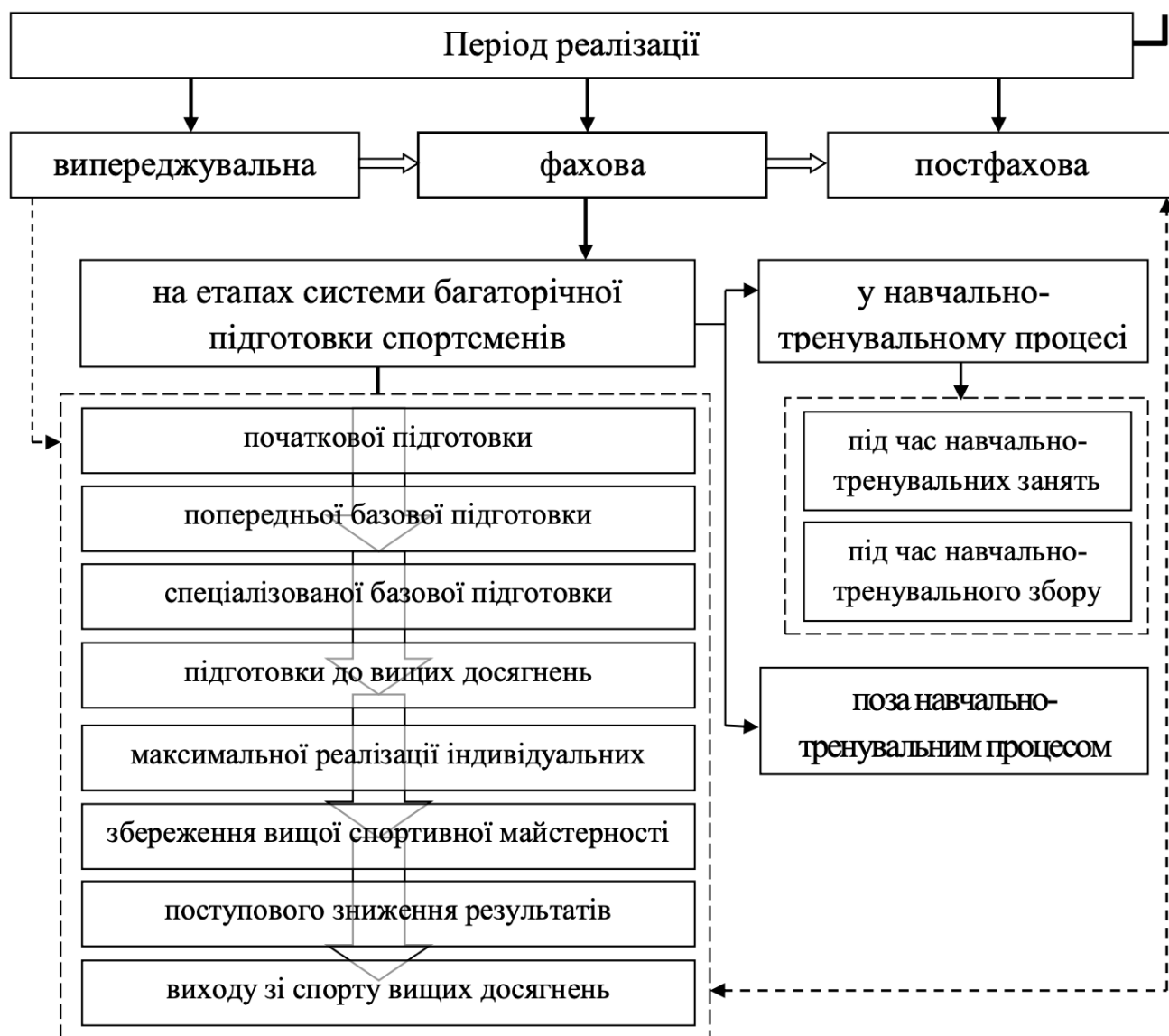

Рис. 3.9. Період реалізації теоретичної підготовки

Окрім цього, варто зазначити, що випереджувальна теоретична підготовка є потужним чинником залучення дітей та молоді до занять певним видом спорту, їх самовизначення та конкретизації пріоритетів за необхідності вибору подальшої поглибленої спеціалізації чи переході до іншого виду спорту.

Значна частина науковців [37] вказують, що залучення нових учасників до навчально-тренувального процесу у виді спорту визначається їхніми знаннями про специфіку змагальної діяльності, вимоги до підготовленості, системи змагань тощо та загалом маркетинговою діяльністю організаційних структур у виді спорту. Це ставить новий рівень вимог до процесу, який передуює власне початку

спеціалізованих тренувальних занять, у тому числі й випереджувальної теоретичної підготовки. Яскравим прикладом випереджувальної теоретичної підготовки є відбір (набір) дітей до спортивних секцій, груп початкової підготовки. Згідно з відомим алгоритмом дій, тренер відвідує навчальний заклад (переважно загальноосвітні школи I–III рівня), проводить бесіду (як один з традиційних словесних методів), яка містить структуризовану інформацію та якщо можливо ознайомче тренувальне заняття. Таким чином, можна стверджувати про формування поверхневих знань в дітей, які при достатньому рівні вмотивованості мають можливість потрапити до багаторічної системи підготовки спортсменів у певних видах спорту.

Окрім цього, у практиці спорту частими є випадки, коли спортсмен, перебуваючи на черговому етапі багаторічної підготовки в одному виді спорту, зазнає зміни мотивації та переходить до іншого виду спорту. У цьому випадку також актуальна випереджувальна теоретична підготовка, що пов'язано з наявністю в спортсмена повної (переважно поверхневої чи часткової) системи знань про новий для нього вид спорту (специфіка змагальної діяльності) на підставі якої він визначає зміну спрямованості основної тренувальної діяльності.

Наступною, згідно із зазначеним чинником, вважаємо фахову теоретичну підготовку. Вона передбачає передачу спеціальної системи знань в процесі занять обраним видом спорту впродовж усіх етапів багаторічного удосконалення, на яких перебував спортсмен. Загальновідомим на сьогодні є існування восьми почергових етапів системи багаторічного удосконалення спортсменів, які характеризують весь період занять обраним видом спорту [41]. Проте варто зауважити, що не всім спортсменам вдається пройти усі етапи. Як вказують науковці, значна кількість спортсменів завершують свої тренування з низьким рівнем особистих досягнень чи спортивної майстерності. Причиною цього також є низка об'єктивних та суб'єктивних чинників [18].

На нашу думку, власне зміст фахової теоретичної підготовки є предметом розгляду навчальних програм для ДЮСШ, СДЮШОР та ШВСМ з певних видів

спорту. Вона повинна містити структуровану, обґрунтовану та повну інформацію для спортсменів з урахуванням специфіки змагальної діяльності виду спорту.

Зазначимо, що фахова теоретична підготовка також має свої особливості. Так, система підготовки спортсменів містить різні структурні компоненти (макро-, мезо-, макрорівні). При цьому визначається, що основною, первинною структурною одиницею системи підготовки є окреме тренувальне заняття [29]. Отже, фахова теоретична підготовка може реалізовуватися як у межах навчально-тренувальних занять, так і поза ним. При цьому в підготовці спортсменів фахівці виокремлюють особливу форму організації навчально- тренувального процесу – навчально-тренувальний збір. На відміну від систематичних занять, впродовж річного макроциклу, час у навчально- тренувальному зборі повністю присвячений удосконаленню різних сторін підготовленості спортсменів, що дозволяє стверджувати про часткову відмінність цільово-результативної спрямованості. Це допускає додаткові можливості для ґрунтовного удосконалення теоретичної підготовленості спортсменів.

Третім варіантом теоретичної підготовки, на нашу думку, з огляду на період реалізації є постфахова теоретична підготовка. Вона містить у собі ту систему знань (її частину), яку спортсмен набуває після завершення активних виступів у виді спорту. Зрозуміло, що підґрунтям для неї є фахова теоретична підготовка. Проте в спорті часто трапляються випадки, коли спортсмени з об'єктивних чи суб'єктивних причин припиняють заняття спортом або змінюють акценти зі спортивних до лише оздоровчих, при цьому активно цікавляться спеціальною інформацією стосовно обраного виду спорту. Інколи проведення ефективної постфасової теоретичної підготовки приводить до повернення до спортивної діяльності, що ми можемо спостерігати в спорті «майстрів» (ветеранів спорту) [35].

Таким чином, у процесі дослідження ми вперше виявили чинник існування теоретичної підготовки, пов'язаний із періодом її реалізації. Це дає змогу нам стверджувати, що теоретична підготовка реалізовується впродовж значного періоду життєдіяльності спортсмена, охоплюючи ранній (випереджувальна),

основний (фахова) та завершальний періоди (постфахова теоретична підготовка), пов'язані з приналежністю особистості до спортивної діяльності.

Об'єктивним закономірним чинником для вирішення основних завдань теоретичної підготовки є кількість спортсменів, залучених до безпосереднього процесу передачі знань (рис. 3.10).

Визначено, що теоретична підготовка може проводитися з залученням різної кількості спортсменів. Основними чинниками, які її визначають, є етап багаторічної підготовки, специфіка виду спорту, рівень сформованості пізнавальної діяльності спортсменів тощо.

Таким чином, у порядку збільшення кількості учасників виокремлено такі види теоретичної підготовки: індивідуальна, групова, командна, спільна.

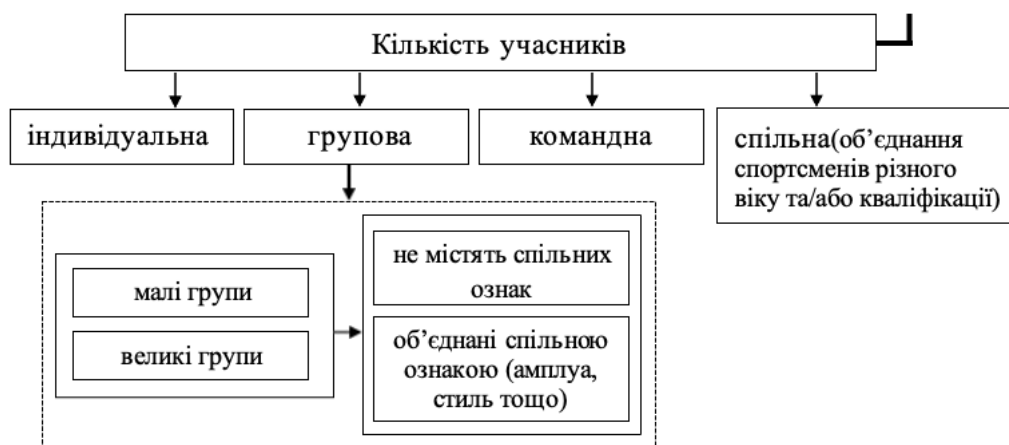

Рис. 3.10. Кількість учасників як чинник існування теоретичної підготовки

Індивідуальна теоретична підготовка реалізується в двосторонньому процесі формування системи спеціальних знань із залученням одного спортсмена. На думку спеціалістів з галузі спорту, індивідуалізація підготовки спортсменів повинна відбуватися на вищих етапах багаторічної підготовки спортсменів [32]. При цьому узагальнення даних наукової та методичної літератури вказує, що індивідуалізацію використовують, починаючи з етапу ПБП, навіть за відсутності значних обсягів спеціалізованої тренувальної роботи [29]. У процесі теоретичної підготовки індивідуальна форма проведення тренувальних занять може бути вже

на етапі початкової підготовки. Основою для такого твердження є різноманітність завдань, що вирішуються на етапі початкової підготовки, значні резерви часу, індивідуальні потреби спортсменів, які потрапляють на цей етап підготовки у визначеному виді спорту тощо. Окрім цього, проведення індивідуальної теоретичної підготовки дає змогу сформувати підґрунтя для переходу та стійкої мотивації до занять з обраного виду спорту на подальших етапах багаторічного удосконалення, що пов'язано з визначенням та використанням індивідуальних чинників у мотивації спортсменів.

Групова теоретична підготовка передбачає залучення певної кількості спортсменів, які належать до одного спортивного колективу. Цей вид теоретичної підготовки може реалізовуватися незалежно від специфіки змагальної діяльності як у циклічних, так і в командних видах спорту. Наприклад, у легкій атлетиці групова теоретична підготовка може реалізовуватися для спортсменів, які спеціалізуються з бігу на схожих дистанціях (спринтерські, середні, стаєрські), в єдиноборствах – для спортсменів різного стилю діяльності тощо.

Водночас за цією ознакою виокремимо теоретичну підготовку, яка може бути реалізована в малих (2–4) та великих групах (5 та більше учасників спортивного колективу). Окрім цього, виникає потреба в диференціації теоретичної підготовки залежно від того чи об'єднані ці групи одною спільною ознакою. Так, у підготовці футболістів можна говорити про проведення групової теоретичної підготовки окремо для нападників, воротарів тощо.

Командна теоретична підготовка передбачає залучення до процесу теоретичної підготовки усього складу спортсменів, що об'єднані в один колектив для участі в тренувальній та змагальній діяльності. Це пов'язано з необхідністю розгляду системи знань, яка стосується усіх учасників команди. Прикладом такої педагогічної взаємодії може бути постановка завдань на змагання для спортсменів однієї команди, розбір гри командою (гандбол, баскетбол тощо) після змагальної діяльності тощо. Цей вид теоретичної підготовки, як і попередні, наявний на усіх етапах багаторічного спортивного удосконалення. Проте варто зазначити, що він є більш характерним для командних видів спорту. Для циклічних, одноборств,

швидкісно-силових видів спорту більш характерна групова теоретична підготовка.

Спільна теоретична підготовка передбачає залучення усієї сукупності спортсменів, які належать до визначеної спортивної організації, спортивного об'єкта тощо. Цей вид теоретичної підготовки є доречним, коли перед суб'єктами теоретичної підготовки (тренер, організаційні структури тощо) постають завдання узагальненого розгляду визначених розділів системи знань. Прикладом може бути безпека життєдіяльності, основи раціонального харчування, контроль показників здоров'я тощо.

Варто зазначити що, незалежно від виду теоретичної підготовки за ознакою кількості учасників, вимоги до змісту та структури є жорсткими, а саме: відповідність специфіці виду спорту, етапу багаторічної підготовки, основним завданням системи підготовки спортсменів, закономірностям і принципам процесу передачі та формування специфічної системи знань спортсменів тощо.

Більшість фахівців зі спорту [29] вказують, що ефективна діяльність із підготовки спортсменів неможлива без проведення якісного контролю за різними сторонами їх підготовленості. Теоретична підготовка як самостійний розділ системи багаторічного удосконалення спортсменів містить особливості, пов'язані з властивостями контролю, що можна визначити як окремий чинник (рис. 3.11).

Можна констатувати відсутність в практиці системи підготовки спортсменів комплексних даних про використання контролю теоретичної підготовки. Незважаючи на твердження укладачів навчальних програм для ДЮСШ, СДЮШОР та ШВСМ із різних видів спорту про потребу проведення контролю, немає чітких критеріїв оцінювання та особливостей застосування [41].

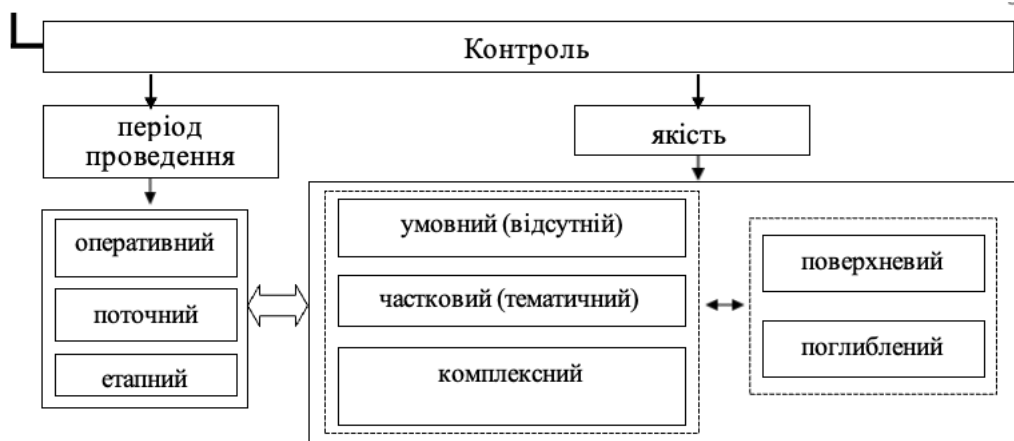

Рис. 3.11. Контроль в теоретичній підготовці

Отже, для ефективного функціонування системи теоретичної підготовки та формування відповідного рівня підготовленості контроль потребує більш детального розгляду з опорою на організаційно-методичні аспекти. При проведенні контролю як у системі підготовки спортсменів, так і в інших видах діяльності людини варто розглядати різні його характеристики. Аналіз досвіду практики, проведене опитування фахівців зі спорту і спортсменів (див. розділ 3) і даних наукової та методичної літератури дозволили визначити основні з них – період проведення та якість контролю в теоретичній підготовці [26].

У процесі розгляду періоду проведення визначено такі традиційні підходи до контролю в системі підготовки спортсменів, які передбачають наявність та проведення оперативного, поточного, етапного контролю теоретичної підготовки [41]. Попередньо отримані наукові дані стосовно організації та характеристики оперативного, поточного, етапного контролю дозволяють залучити їх до системи теоретичної підготовки.

У групі основних характеристик теоретичної підготовки за періодом проведення контролю, залежно від етапу багаторічної підготовки, рівня майстерності спортсменів, властивостей, передбачено взаємозв'язок окремих підгруп (рис. 3.11), який розрахований на різні ситуації навчально-тренувального процесу.

Поряд із характеристикою, пов'язаною з наявністю контролю в теоретичній підготовці спортсменів, практика підготовки спортсменів стосовно інших розділів підготовки дозволяє стверджувати про необхідність конкретизації якості контролю теоретичної підготовленості спортсменів. За якістю контролю теоретичної підготовки виокремлено умовний (відсутній), частковий (тематичний), комплексний контроль. Умовний (відсутній) контроль теоретичної підготовки характеризується спонтанним ознайомленням суб'єктів формування знань (тренера, спортивних організацій) з рівнем підготовленості спортсменів без наявності чіткої організаційної структури. Частковий контроль характеризується систематизованим визначенням рівня підготовленості з обґрунтованими підходами до критеріїв контролю. Проте при його організації для власне контролю обирається окрема змістова тема чи розділ теоретичної підготовки на визначеному етапі багаторічної підготовки спортсменів. Своєю чергою комплексний контроль характеризується визначенням рівня підготовленості з урахуванням цілісної структури та змісту теоретичної підготовки, котра повинна реалізовуватися на визначеному етапі системи багаторічної підготовки з обґрунтованими критеріями для спортсменів відповідної кваліфікації. Окрім цього, визначено поверхневий та поглиблений рівень визначення рівня оволодіння системою спеціальних знань спортсменами. Поверхневий рівень передбачає з'ясування теоретичної підготовленості без подальшого з'ясування причинно-наслідкових взаємозв'язків та корекції навчально-тренувального процесу за розділом теоретичної підготовки.

Водночас поглиблений контроль є протилежно спрямований та передбачає визначення рівня теоретичної підготовленості спортсменів із подальшим з'ясуванням причинно-наслідкових взаємозв'язків та визначенням оптимальних шляхів корекції навчально-тренувального процесу за розділом теоретичної підготовки.

Можна констатувати, що сьогодні найбільш поширеними варіантами контролю теоретичної підготовки в навчально-тренувальному процесі спортсменів є різні варіанти з залученням таких видів, як: умовний (відсутній),

поверхневий, поточний. У окремих наукових та методичних дослідженнях [29] трапляються варіанти поєднання етапного, часткового (тематичного), поглибленого контролю. Водночас розробка єдиних підходів до контролю в системі теоретичної підготовки передбачає проведення низки подальших досліджень для забезпечення ефективності навчально-тренувального процесу та змагальної діяльності в різних видах спорту.

ВИСНОВКИ

1. Характеристиками соціальної практики спорту сьогодні є глобальність, універсальність, гармонійність, демократичність. Інформатизація суспільства загалом та галузі фізичної культури і спорту України зокрема створила основи для формування нових чинників ефективної організації та забезпечення функціонування спорту. Розроблення науково-методичного підґрунтя системи підготовки спортсменів зумовило удосконалення рівня спортивних результатів та підвищення вимог до підготовленості спортсменів у різних групах видів спорту. У масиві наукової інформації виокремлено та обґрунтовано поєднання спрямованого удосконалення відносно самостійних і водночас тісно взаємопов'язаних сторін системи підготовки спортсменів у різних видах спорту..

2. Концепція теоретичної підготовки в спорті представлена такими чотирма ієрархічними рівнями:

- рівень передумов містить елементи, на основі яких сформовано авторську концепцію (система підготовки спортсменів і керівні положення педагогічного та навчально-тренувального процесів);

- рівень базису містить основні явища та процеси (категорії), які визначають специфіку системи теоретичної підготовки в спорті та власне її саму (розділи підготовки спортсменів (у тому числі теоретичну підготовку) та етапи багаторічного спортивного удосконалення);

- рівень реалізації має основне функціональне навантаження, низинні (похідні) елементи концепції теоретичної підготовки (принципи, завдання, функції, реалізаційні положення методи, засоби, форми, умови реалізації теоретичної підготовки та її контроль) і реалізаційно-визначальні елементи, відповідно до яких вона повинна будуватися (окремі розділи підготовки спортсменів та конкретизовані етапи багаторічної підготовки);

• рівень результату – наслідок реалізації попередніх рівнів концепції, який складається з окремих компонентів (інтегральний, когнітивний, методологічний, психологічний та комунікативний).

3. Основним інструментом реалізації теоретичної підготовки спортсменів є диференційовані програми, побудовані з урахуванням організаційно- методологічних основ. В основі їх структури та змісту є принципи (особистісної орієнтації змісту, критичності, інформатизації, економізації, полісенсорності, інтеграції, контрольованості, гуманізації), завдання, функції (когнітивна, соціалізувальна, виховна, комунікативна, мотиваційна, гедоністична, аксіологічна, гностична, діагностично-коригувальна, інформативна, холістична, самореалізації, проектувально-конструктивна), методи (вербальні, наочні, ігровий, змагальний, інтерактивні, інформаційного пошуку та самоосвіти), засоби, умови реалізації та контроль, що відповідають індивідуальним особливостям контингенту спортсменів стосовно яких проводиться теоретична підготовка.

4. Зміст теоретичної підготовки в спорті пов'язаний з авторською моделлю системи знань спортсменів із структурно-функціональними зв'язками та підсистемами «Основні знання» та «Допоміжні знання». Підсистема «Основні знання» містить групи та розділи, які відповідають специфіці цільово-результативних аспектів системи підготовки спортсменів. Група «Система підготовки спортсменів» містить розділи інформації «Змагальна діяльність» та «Навчально-тренувальний процес», група «Забезпечення системи підготовки спортсменів» містить розділи інформації «Матеріально-технічне забезпечення» та «Медико-біологічне забезпечення» і відносно самостійні розділи «Гуманітарні та соціалізувальні знання» і «Безпека, правила безпеки».

5. Об'єктивними чинниками існування та ефективною реалізації організаційно-методичних основ теоретичної підготовки в спорті є обсяг інформації, джерела та шляхи передачі інформації, кількість учасників, період реалізації, умови реалізації, контроль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абільтарова Е. Н. Дидактичні принципи та вимоги до використання комп'ютерних технологій під час вивчення основ праці. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. К., 2009. Вип. 56. С. 54-58.

2. Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття). Вища освіта у медсестринстві : проблеми і перспективи : зб. статей всеукраїнської науково-практичної конференції – 10-11 листопада 2011. Житомир : Полісся, 2011. С. 27-31.

3. Аналіз спортивних результатів з використанням інформаційних технологій (на матеріалі стрілецького спорту) [В. І. Богіно, В. О. Дрюков, Ю. О. Павленко та ін.] Актуальні проблеми фізичної культури і спорту : зб. наук. пр. К., 2004. № 3. С. 5-19.

4. Брискін Ю. А., Товстоног О.Ф., Розторгуй М.С. Індивідуалізація підготовки спортсменів на різних етапах багаторічної підготовки. Вісник Запорізького нац. університету. 2009;(1); 20-5.

5. Боднар І. Тести й нормативи для визначення рівня фізичної підготовленості і здоров'я школярів середнього шкільного віку. Спортивна наука України. 2015. № 4 (68). С. 9-17.

6. Базілевський А. Основи формування тактичного мислення в нападі юних баскетболістів. Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Л., 2011. Вип. 15, т. 1. С. 11-15.

7. Боляк Н. Л. Сучасні підходи до проблеми вдосконалення процесу фізичного виховання студентської молоді. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2009. № 2. С. 202.

8. Блудов О. Авторська комп'ютерна програма «інформбаскет» для оцінки ефективності змагальної діяльності в баскетболі. Теорія та методика фізичного виховання. 2008. № 8. С. 5-9.

9. Бобровник В. І. Рациональна система організації тренувального процесу в стрибках у довжину на етапах максимальної реалізації індивідуальних спроможностей та збереження досягнень. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2002. № 1. С. 3-11.

10. 55. Богіно В. І. Розробка інформаційних технологій супроводу процесу ефективного розвитку спорту вищих досягнень. Теорія та методика фізичного виховання. 2008. № 1. С. 37-46.

11. Волков В. Л. Основи теорії та методики фізичної підготовки студентської молоді: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2008. 256 с. охорони праці (Полтава, 27-28 квітня 2017 р.). Полтава : ПНПУ, 2017. С. 94-97.

12. Вовканич Л., Крась С. Аналіз схем вікової періодизації постнатального онтогенезу людини. Спортивна наука України. № 6 (82). 2017. С. 9-17.

13. Волков В. Л. Розвиток фізичних здібностей студентів у системі фізичної підготовки: монографія. Київ: Освіта України, 2011. 420 с.

14. Воронецький В. Б. Пауерліфтинг. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2017. 212 с.

15. Гаврилін В. О., Мердов С. П., Миронов Ю. О. Установка на здоровий спосіб життя через підвищення мотивації студенток ВНЗ до занять з дисципліни «Фізичне виховання». Вісник Чернігівського нац. пед. у-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. 2017. Випуск 147, Т. 2. С. 22-25.

16. Гамалій В. В. Біомеханічні аспекти техніки рухових дій у спорті. Київ.: Наук. Світ; 2007. 211 с.

17. Гордієнко Ю. В. Самоаналіз фізіологічних особливостей організму жінок, які спеціалізуються в пауерліфтингу. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 1. С. 43-46.

18. Гордієнко Ю. В. Програмування спортивно-орієнтованих занять із фізичного виховання зі студентками засобами пауерліфтингу: автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. та спорту: 24.00.02. Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту. Дніпро, 2016. 21 с.

19. Гончаренко М. С., Новикова В. Є. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітянському процесі. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. № 12. 2006. С. 39-43.

20. Грибан Г. П. Методична система фізичного виховання студентів: навч. посіб. Житомир: Вид-во «Рута», 2014. 306 с.

21. Григор'єв В. І., Третьяков М. О. Фізичне виховання студентів. Теорія і методика фізичного виховання: підручник [за ред. Т. Ю. Круцевич]. Київ: Олімп. л-ра, 2008. Т. 2. С. 155-173.

22. Гуменний В. С. Організаційно-методичні основи фізичного виховання студентів політехнічних вищих навчальних закладів з урахуванням специфіки професійної діяльності: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2012. 21 с.

23. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Київ, 1996. 26 с.

24. Державні тести та нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України. Електронний ресурс. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-96-%D0%BF#Text>.

25. Долот В. Д. Здоров'я як економічна категорія: фактори, що впливають на рівень здоров'я населення та охорону здоров'я. Інвестиції : практика та досвід. № 1. 2016. С. 74-76.

26. Дубасенюк О. А. Фактори, що впливають на здоров'я людини. Інноваційні здоров'язберігаючі технології у закладах освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. В. Танської, О. А. Сорочинської, О. В. Павлюченко. Житомир. ЖДУ імені Івана Франка, 2020 С. 31-34.

27. До питання використання інформаційних технологій в процесі фізичного виховання студентської молоді (Колос Н. А., Малинський І. Й., Яременко В. В., Ніконов О. В.) Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2011. Вип. 12, т. 1. С. 193-197.

28. Дутчак М. В. Спорт для всіх у світовому контексті: монографія. Київ: Олімп. л-ра, 2007. 110 с.
29. Єдинак Г. А., Мисів В. М., Юрчишин Ю. В. Фізична культура у загальноосвітньому навчальному закладі. Кам'янець-Подільський: Рута, 2014. 251 с.
30. Захарова О. В. Дефініція «здоров'я» у педагогічній літературі: багатозначність наукових підходів до змісту і складників. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В.Винниченка. 2018. Вип. 173. С. 181-185.
31. Карамушка Л. М., Дзюба Т. М. Феномен «здоров'я» як актуальний напрям досліджень в організаційній психології. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2019. № 1 (16). С. 22-33.
32. Костюкевич В. М., Воронова В.І., Шинкарук О.А., Борисова О.В. Основи науко-дослідної роботи магістрантів та аспірантів у вищих навчальних закладах (спеціальність: 017 Фізична культура і спорт): навчальний посібник. [Ред. Костюкевич ВМ. Вінниця: ТОВ «Нілан - ЛТД»; 2016. 554 с.
33. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. Київ: Міленіум, 2004. 265 с.
34. Кондратюк С. М. Основи педіатрії. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 286 с.
35. Костюкевич В. М., Шевчик Л. М., Сокольвак О. Г. Метрологічний контроль у фізичному вихованні та спорті: навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 256 с.
36. Корж Н. Л. Формування ціннісного ставлення у студентів до фізичної культури в процесі самостійних занять: автореф. дис... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. Дніпропетровський державний інститут фізичної культури та спорту. Дніпро, 2016. 21 с.

37. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Миздренко О. М. Валеологія : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014.11. Середня освіта (фізична культура). Переяслав (Київ.обл.) : Домбровська Я. М., 2020.164 с.

38. Кошель В. М. Валеологія та основи медичних знань : посібник для студ. спец. «Дошкільна освіта», викладачів закладів вищої освіти, вихователів дітей дошкільного віку та батьків. Чернігів : ФОП Баликіна О.В., 2020. 142 с.

39. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посіб. Київ : Олімп. література, 2011. 224 с.

40. Лехан В. М., Онул Н. М., Крячкова Л. В. Засади міжнародної та національної політики і стратегій у сфері громадського здоров'я. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://surl.li/lmpzi>.

41. Лукавенко А. В., Єдинак Г. А. Диференційований підхід до покращення психофізичного стану першокурсників вищих навчальних закладів як проблема галузі фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту. 2012. № 2. С. 66-70.

42. Містулова Т. Теоретико-методичні основи навчання акробатичних вправ зі складнокоординаційною структурою рухів. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2003; (1): с. 27-29.

43. Марченко О. Ю. Формування ціннісних категорій фізичної культури студентів вищих навчальних закладів. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2011. № 2. С. 127-131.

44. Мандюк А. Б. Порівняльний аналіз тестів рівня фізичної підготовленості в Україні та зарубіжних країнах. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2014. № 2. С. 90-94.

45. Мисів В. М., Єдинак Г. А., Балацька Л. В. Фізична активність студентів: стан та деякі теоретичні аспекти посилення відповідної мотивації. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: зб. наук. пр. Рівне: МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2015. Випуск 2 (14). С. 273-280.

46. Мехед О. Б., Рябченко С. В., Жара Г. І. Аналіз факторів, що впливають на формування здорового способу життя молоді. Вісник. Серія : Педагогічні науки. № 3. 2019. С. 262-266.

47. Митчик О., Сапожник О. Рівень інтересу до фізичної культури й спорту в студенток вищих навчальних закладів. Електронний ресурс. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fvs/2011_1/stati/ukr/R3/myt4yk.pdf

48. Міронов А. О., Симоненко Л. І., Федотенко С. І. Проблема мотивації студентської молоді до занять фізичною культурою. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2011. № 2. С. 22-25.

49. Нестерова Т. В., Павлюк А. А. Структура мотивації до занять з фізичного виховання і спорту студентів вищих навчальних закладів. Фізична культура і спорт у сучасному суспільстві: досвід, проблеми, рішення. 2014. С. 50-58.

50. Озарук В., Презлята Г., Курилюк С. Сучасні уявлення про рухову активність людини. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2014. Випуск 20. С. 87-96.

51. Олешко В.Г. Моделювання, відбір та орієнтація підготовки спортсменів у силових видах спорту. Монографія. Київ: Центр учбової літератури. 2013. 252 с.

52. Хокей з шайбою : навч. прогр. для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву та шкіл вищої спортивної майстерності. К., 2009. 103 с.

53. Худолій О.М. Основи методики викладання гімнастики: Навч. посібник у 2-х томах. 4-е вид. Харків: «ОВС»; 2008. 408с.

54. Шиян Б. М., Єдинак Г. А., Петришин Ю. В. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посібник. 2-е вид., стереот. Кам'янець-Подільський: Рута, 2013. 280 с.

55. Юрчишин Ю. В. Технологія залучення студентів до рухової активності оздоровчої спрямованості у процесі фізичного виховання: дис... канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. Національний ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2012. 224 с.

56. Technical devices of improvement the technical, tactical and theoretical training of fencers. Briskin Yuriy, Pityn Maryan, Zadorozhna Olha, Smyrnovsky Serhiy, Semeryak Zoryana. Journal of Physical Education and Sport. 2014. Vol. 3. P. 337-341.

57. Pityn M. Theoretical training in fencing: state and prospects of researches. Maryan Pityn, Yuriy Briskin, Olga Zadorozhna. Фізична активність, здоров'я та спорт. 2012. № 3 (9). С. 23-28.

58. Salyamin Y., Vernyaev O., Omelianchyk-Ziurkalova O., Maksimova Y. Planning the training process for the preparation of high-qualification gymnasts for the Olympic Games. Journal of Physical Education and Sport. 2020;20(1):501-5. DOI:10.7752/jpes.2020.s1074.